This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक
हस्तलिखित संग्रह

दाखल क्र M166. विषय वैदिक.

नाव. हिरण्यकेशीय स्मार्तसूत्र Mss.

लेखक/लिपीकार हरि अभ्यंकर.

पृष्ठ 25 काळ — पूर्ण/अपूर्ण

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नंबर ८३

ॐ महारात्रेबुध्यंतेतथाकर्माण्युपक्रमंतेयथापुरावाचःप्रवदितोःप्रातरनुवाकोभवतिप्रजापतिर्मनसांधो
छेतरतित्रयस्त्रिंशत्तंयज्ञतनूराग्नीध्रेजुहोतिपूर्वंपूर्वामनुद्रुत्योत्तरयोत्तरयैकयानुप्रथमयायज्ञा
प्रतिजुहोतीत्येकेषांसवनीयस्यपशोस्तंत्रंप्रक्रमयतितस्यनिरूढपशुबंधेनैत्योव्याख्यातोनबर्हिर्वि
यतेप्रस्तरमेवाहरतिबर्हिषःकल्पेनपात्रसंसादनकालेप्रचरणींप्रथमांस्रुक्त्वंप्रयुनक्त्याज्यग्रहणकालेप्रच क ३
रण्यांचतुर्गृहीतंगृहीत्वोत्तरासुगृह्णातिप्रोक्षणीरभिमंत्र्यप्रस्ताणमामंत्र्येध्मंवेदिंप्रस्तरंचप्रोक्ष्यप्रोक्षण्यव
शेषंनिनीयपवित्रेअपिसृज्यप्रस्तरंसादयित्वास्रुचःसादयत्ययंनोअग्निर्वरिवःकृणोत्वित्याग्नीध्रमभिम
शतीदंविष्णुर्विचक्रमइतिहविर्धानेअग्नआयूंषिपवसइतिस्रुचआवायोभूषेतिवायव्यान्युत्तिष्ठन्नोज
सासहेतिसदःखरेपात्राणिप्रयुनक्त्यग्निर्देवतागायत्रीछंदइत्येतैर्यथारूपंकस्त्वायुनक्तिसत्वायुनक्त्वित्यव
शिष्टानिदक्षिणेसउपांश्वंतर्यामयोःपात्रेदक्षिणमुपांशोरुत्तमंतर्यामस्यापिवापूर्वमुपांशोरपरमं २
नर्यामस्यतेअंतरेणव्यानायत्वेत्युपांशुसवनंग्रावाणंसंस्पृष्टमुपांशुपात्रेणप्रयुनक्तिप्रत्यंचि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि० सू०
१७

अथ स्थालीमु

द्विदेवत्यपात्राणि परिस्तरेणैं द्वायव्यस्याजगावं मैत्रावरुणस्य द्विःस्रक्त्याश्विनस्यापरे शुक्रामंथिनोः पात्रे दक्षिणं बैल्वं

ं शुक्रस्योत्तरं वैकंकतं मंथिनोपरे आश्वत्थे अश्वशफबुध्ने उभयतो मुखे ऋतुपात्रे दक्षिणमध्वर्योरुत्तरं प्रतिप्रस्थातु

र्दक्षिणस्यां श्रोण्यामाग्रयणस्थालीमुत्तरस्यामुक्थ्यपात्रं चाश्वशफबुध्नं ते अंतरेणोदंचित्रीण्यतिग्राह्यपात्राणि

दक्षिणस्य हविर्धानस्याग्रेणोपस्तंभनमादित्यस्थालीमादित्यपात्रं चाश्वशफबुध्नमुत्तरस्य हविर्धानस्याग्रेणोपस्तं

भनमनुपोत्ते ध्रुवस्थालीमुत्तरे ं स औदुंबरं चतुस्रक्ति दधिग्रहपात्रं मध्ये परिप्लवां यथावकाशमेकादश चम

सान्न्यग्रोधान्रौहितकान्वा १ स्रुमतो स्रुः कान्वा प्रादेशमात्राण्यूर्ध्वसानूनि मध्ये सन्नतानि वायव्या

नि यथास्रुगदंडैवं परिप्लवा तेषां यान्यनादिष्टवृक्षाणि विकंकतस्य तान्यहोमार्थानि तुषारणस्य युनज्मिते

पृथिवीं ज्योतिषा सहेति दक्षिणस्य हविर्धानस्य पश्चाद्द्रोणकलशं सदशापवित्रं प्रयुनक्ति युनज्मि वायुमं

तरिक्षेण ते सहेत्युत्तरस्य नीडआधवनीयं युनज्मि वाचं सह सूर्येण त इति तस्यैव प्रधुरे पूतभृतं पश्चाद्दक्षिति

स्यैकधना स्थाली युनज्मि तिस्रो विपृचः सूर्यस्यैते नति स्रुचोभिमृशत्यथाधिषवणचर्मणो ग्राव्णामिति प्र

श्रीः
१७

मे

योजनमेके समामनंत्यपांक्षयाकृतस्य गर्भो भुवनस्य गोपाः श्येना अतिथयः पर्वतानां ककुभः प्रयुतो नपाता

रो वग्नुनेंद्रं ह्वयत घोषेणामीवां श्चातयत युक्ता स्थ वहत न स्वर्गं लोकमभिवहत यजमानमित्युपरे ग्राव्णः सं

मुखान्कृत्वाभिमंत्रयत आसन्यान्मा मंत्रात्पाहीत्याग्नीध्रे जुहोति हृदे त्वा मनसे त्वेति द्वाभ्यामंतरेषां राजानं

ग्रावस्वपावहरत्याग्नीध्रेपं चहोतारं जुहूयात् स्वर्गकामस्येत्येकेषां पुरावाचः प्रवदितोः प्रातरनुवाकमुपाकरोति

द्वेषस्य प्रोषितायां देवेभ्यः प्रातर्यावभ्योनुब्रूहि ब्रह्मन्वाचं यच्छ सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाह्वय प्रतिप्रस्थातः सव

नीयान्निर्वपेति संप्रेष्यति प्रतिप्रस्थाता सवनीयानां पात्रसंसादनप्रभृति निकमणि प्रतिपद्यते यथार्थमो

षधिपात्राणि प्रयुनक्ति द्वे भर्जनार्थे कपाले अष्टौ पुरोडाशार्थान्यामिक्षार्थं स्थालीं निर्वपणकाल इंद्राय हरि

वते धाना निर्वपतींद्राय पूषण्वते करंभं सरस्वत्यै भारत्यै परिवापं लाजा[redacted]निंद्राय पुरोडाशमष्टाकपालं प्रो

क्षितेषु विभागमंत्रेण व्रीहीन्विभज्यार्धान्निवर्हत्यर्धान्लाजार्थान्निदधाति प्रथमेन कपालमंत्रेण धानार्थं

लाजार्थं च कपाले उपदधात्यष्टौ पुरोडाशस्योपधायामिक्षायाः कल्पेन मैत्रावरुणीमामिक्षां करोत्यधिश्र

यणमंत्रेण धाना लाजांश्च भर्जयत्यनुपदस्यमानाः परिश्रोरते यस्याग्नलंकरणात्कृत्वा विभागमंत्रेण धा

त्रे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्वेरा ध्वा अयुज एक धनास्थाली राहा यादधंति ५

हि॰ सू॰ १८ नाविभज्य पिष्टानामाहृत्तार्धाः सक्तून्कृत्वा संयवन मंत्रेण संयौति सकरं भोभव स्यनलंकृते घर्मः उपारु शत पश्वुराग्नि
रधाय्य त्विय इत्येत स्यां शस्यमानायां श्रृणोत्वग्निः समिधा हवं म इत्येतच्चतुर्गृहीतं जुहोत्यपरं च तुर्गृहीतं गृही
त्वा २ दर्भमुष्टिं धारयमाणोपद्रष्ट्व होत मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवाद्रवेकध निन आद्रवतनेष्टः पत्नीमुदानयो
न्नेतर्होत्त्चमसेनवस तीवरी भिश्च चात्वालं प्रत्यपास्वेति संप्रेष्यति मैत्रावरुण चमसाध्वर्युश्चमसमादायाद्रव
ति प्रेह्युदेहीति नेष्टा पत्नीमुदानयति यत्र होतुः प्रातरनुवाकमनुब्रुवत उपश्रृणुयात् दपोध्वर्युर्गृह्णीयाद्यदि दूरे
स्युरुद्गृह्णीयाद्यत्र होतुः श्रृणोत्यप्सु तर्णं आस्य देवीराप इत्येतच्चतुर्गृहीतं जुहोति शेषं वा करोति यदि वा पु
रा तर्णं भवति तस्मिन्नेव जुहोति कार्षिरसीति दर्भैः राकुति मपप्लावयति समुद्रस्य वो क्षित्या उन्नय इत्यघ्नतालिमा
नां मैत्रावरुणचमसेनोन्नयत्येतेनैव मंत्रेणैकधनाः कवसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्य इति पत्नीपन्नेजनी र्गृह्णाति
ये स्थाली राहरंति त आनयंति तेनैव मंत्रेण नेष्टा पत्नीमुदानयति पूर्वेण द्वारेण सदः प्रविश्याग्रेण प्रशास्त्रीयं धि श्री॰ १८
ष्ण्यं परीत्यापरेण नेष्टुर्धिष्ण्यं वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्य इति पत्नी पन्नेजनीः सादयति वसवो रुद्रा आदित्याः
एता वः पन्नेजनीस्तारक्षध्वमिति वा चात्वालमितरे यंति ३ संवोदधातु वरुणः समिंद्रः संधाता संहस्पतिः त्व

ष्टा विष्णुः प्रजया संरराणो यजमानाय द्रविणं दधातु यथा धुरं धुरो धूर्भिः कल्पंतामित्युपसृज्य चात्वाले होतृचमसं मै
त्रावरुणचमसं च संस्पर्शयति सतीवरीर्व्यानयति होतृचमसे वसतीवरीणां निःषिच्य मैत्रावरुणचमस आन
यति मैत्रावरुणचमसाद्धोतृचमसे होतृचमसं मैत्रावरुणचमसं च प्रचरण्यां समनक्ति संवो न कुवरुण इति
मंत्रादि संनमति होतुरंतिकमायंत्यध्वर्यो वेरपा ३ इति होताध्वर्युं त्रिः पृच्छत्युत तेमनन्नमुरुतेति त्रिः प्रत्याहृय
मग्नेपत्कमर्त्यमिति प्रचरण्या कलुकरणं जुहोति यदि शेषो भवत्यविद्यमाने न्यच्चतुर्गृहीतं गृहीत्वातः सर्वं
जुहोति दक्षिणस्य हविर्धानस्य प्रधुरे प्रचरणीः सादयति यं कामयेत क्लीबस्यादित्यधस्तात्तस्य पूर्वेण द्वारे
ण हविर्धानमपः प्रपादयति तासु दक्षिणस्य हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्यां पुरोक्षसं होतृचमसमासृष्टं सा
दयत्युत्तरस्मिन्हविर्धाने यथावकाशमितराणि ग्राभ्या इत्थं देवस्तुतः शुक्राः शुक्रमृतः कृताः कृतमृत आ
युर्मेतर्पयतेति होतृचमसे यजमानं वाचयति ता निग्राभ्या भवंति ४ इति अष्टमप्रश्ने प्रथमः पटलः १
दधिग्रहेण प्रचरत्युपयामगृहीतोसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मंतं गृह्णामीति दधिग्रहपात्रे दधिग्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰ सो॰
१९

हं गृह्णात्यपेंद्र द्विषतो मनइतिहरेति प्राणाय त्वापानाय त्वेति जुहोत्याउपग्रहं गृह्णीयान्नेत्रकामस्य सोमग्रहं गृ
ह्णीयाद्ब्रह्मवर्चसकामस्येतितयोर्दधिग्रहेण कल्पो व्याख्यातो दधिग्रहं गृह्णीयात्पशुकामस्येति नित्ये काम्ये
सोमग्रहं ग्रहीष्यन्नु राजानमपादत्ते यावंतमेकग्रहायाप्तं मन्यते प्रत्कपने ह्येनरं निदधाति तमुपरेन्युप्यवसती
वरीभिरुपसृज्यावीवृधंवइत्यभिमंत्र्यति स्त्रो यज्ञस्य समिधः परिज्मन्देवा अहृणवन्नुशिजो अमर्त्यवेतासा
मेकामदधुमर्त्ये भुजं लोकमिद्धे उप जानीमई यतुरिति यथाम्नायथार्थमभिजुणोत्यामास्कानितियोभिषू
यमाणस्य प्रथमोंऽशुस्कंदतितमभिमंत्रयते प्रत्याहरतिवास्कन्नं द्रप्सश्च स्कंदेति विप्रुषोनुमंत्रयते सर्वाभिषवाणा
मेषकल्प एतस्मिन्नेवैषोभिषवमंत्रस्त्वं सहिरण्येन पाणिना गृहीत्वा सहिरण्येन प्राङ्मुखस्तिष्ठन्दक्षिणार्धपूर्वा
र्ध्ये जुहोत्युत्तरार्धपूर्वार्ध्ये वाय त्रैवं तत्र सर्वसोमा कुनी कुत्वा शेषं वाकरोति पूर्वेण द्वारेण सदः प्रविश्यायेणहोतारं
पुरस्तात्प्रत्यङ्मासीनोन्वक्षसंत्वेत्यवेक्ष्य मंद्राभिभूतिरिति भक्षयति स्वयमाहरन्भक्षमवेक्षणप्रभृतिना भक्षमं
त्रेण प्रतिपद्यते भक्षेहीत्यन्येनाक्रियमाणं प्रतीक्षते अश्विनोस्त्वा बाहुभ्यां सघ्यासमिति प्रतिगृह्य न्वक्षसं श्रीः
१९

त्वेत्यवेक्ष्य मंत्राभिभूतिरिति त्यनुडुल्यवसुमद्गणस्य सोमदेवनइति ५ प्रातःसवने सर्वसोमान्भक्षयंति नराशं
स पीतस्येति नाराशंसान्रुद्रवद्गणस्य सोमदेवतइति माध्यंदिने सवने सर्वसोमान्भक्षयंति नाराशंसपीत
स्येति नाराशंसानादित्यवद्गणस्य सोमदेवतइति तृतीयसवने सर्वसोमान्भक्षयंति नराशंसपीतस्येति
नाराशंसान्यत्राग्वसुमद्गणान्तत्सर्वत्रानुषजंति वाग्देवी सोमस्य पिबत्विति सार्वत्रिकमेके समामनंति
हिन्व मे गात्रा हरिवइति सोमं भक्षयित्वात्मानं प्रत्यभिमृश्यंते मार्जालीये पात्रं प्रक्षाल्यायतने सादयति
सर्वसोमानामेषकल्पो ग्रहे त्वंशु सहिरण्यतां होमाभिषवाभ्यां च भक्षेणान्यतरेण कर्मणादधिग्रहस्यांशोर
दाभ्यस्य च समानं पात्रमंशुनाप्रचरति राजानमपादत्ते यावंतमेकग्रहायाप्तं मन्यते प्रत्कपनस्ये नरंनि
दधाति तमुपरेन्युप्यवसतीवरीभिरुपसृज्य सकृदभिषुत्य प्राण्यापान्य प्राणान्वामदेव्यं मनसा गायमा
नो गृह्णाति कया यश्चित्र आभुवदिति वामदेवस्यर्चा यद्यप्राणन्न शक्नुयाद्गृहीतुमानःप्राणएतु परावत
इति हिरण्यं शतमानमभिवान्यवरेदत्तेगृह्णाति नं सहिरण्येन शतमानेन संस्पर्श्य हिरण्येनापिदधा

बा॰ २

हि॰सो॰
२०

तीं॰ग्नीमेवर्चः॰ णुनामितिहरतिधेंदन्वेवायदीमन्विल्यनवानंजुहोत्यङ्गिः प्रतिप्रस्थाताध्वर्युप्रत्यक्षत्य
दाभ्येनप्रचरतिबसवस्त्वाप्रहंहंक्विति ल्वैनरूपन ध्रस्यराज्ञस्त्वीनः॰ श्नसः॰ स्पृष्टान्यप्रहृष्यान्यस्मिन्पात्रेद
ध्नोनियाभ्याणांवानिःषिन्यमांदासुनेशुक्रशुक्रमाधनोमीतितस्मिन्नेतरेतानः॰ श्नवत्रिः प्रदक्षिणमनुपरिप्ला
वयतिचतुःपंचकृत्वःसप्तकृत्वोवाविशिष्टाविकल्पार्थाः शुक्रंतेशुक्रेणगृह्णाम्यग्निः प्रातःसवनेविश्वेदेवाइ
दंतृतीयः॰ सवनंकवीनामित्येनाभिर्गृह्णातिसर्वासामंततउपयामाभवंत्यास्मिन्नुया अचुन्यवुरितिहरतिकु
कुहः॰ रूपंवृषभस्यरोचतेबृहदित्यभिमंत्रयतेसोमःसोमस्यपुरोगाइतिजुहोतिप्रज्ञातानः॰ श्नन्निदधाति ६
अ॰ द्वितीयः पटलः २ देवस्यत्वेत्यक्पाः॰ शुसवनंग्रावाणमादायवाचंयच्छत्याग्रयणस्यग्रहणाद्ग्रावासी
त्यभिमंत्रयतेतमधिषवणऊर्ध्वसानुंनिधायेंद्रायत्वाहृत्रघ्न इत्यनेनमंत्रेराजानमभि मिमीतेयथाकृये श्रीः
न्युपसमूहनादधिषवणस्यैकदेशेराजानमपोह्यस्थाप्तेयावंतमेकग्रहायाप्तंमन्यतेप्रत्यक्पनह्येतरंनि २१
दधातितमुरेन्युप्पवसतीवरीभिरुपसृज्यभ्यात्रारुछवृत्रतुरदूतिनियाभ्याभिरुपसृजतियत्तेसोमदिवि

५

ज्योतिरित्यभिमंत्रयते॰ऽभिमंत्रणमेके॰ पूर्वः॰ समामनंत्यपसृष्टस्यराज्ञः षडंः॰ श्नसंः॰ स्पृष्टान्यप्रहृष्यप्रज्ञातांनिधाये
तरानादायोपरिष्टाद्ग्रावाणंधारयंनधस्तादंः॰ श्नन्नागपागृदगधरागिति होतृचमसेत्रिः प्रदक्षिणमनुपरिप्ला
वयतिसनिग्राभोभवतितान्युपरेन्युप्पवसतीवरीभिरुपसृज्यमाभेर्मासंविक्थाइतिग्रावाणमुद्यम्याधिषणेविडूस
तीइत्यधिषवणफलके अभिमंत्रयते॰ऽनागसस्त्वावयमिंद्रेणप्रेषिताउपवायुष्टे अस्त्वंः॰ त्राभ्रः मित्रस्ते अस्त्वंः॰ त्राभ्रः
ॐ वरुणस्ते अस्त्वंः॰ त्राभ्रस्हतःसोमोराजेतियत्रमत्कं तृणंकाष्ठंवापश्यातितस्मिन्देशेसमेप्रहरतितृणमंतर्धायाभि
षुणोतीत्येकेषामष्टौकृत्वोग्रेभिषुत्यनिग्राभमुपैतियथापुरस्तादपात्तानामः॰ श्नांदूभ्यामुपाः॰ शुपात्रमपिधायो
त्तरतःप्रतिप्रस्थातोपयच्छतिवाचस्पतयेपवस्ववाजिन्नितितस्मिन्नंजलिनाध्वर्युःसोममासिंचत्येवंविहितोद्विती
यस्तृतीयश्चाभिषवोपिवैकादशाकृत्वो द्वितीयमभिषुणोतिद्वादशाकृतस्तृतीयमपोह्यत्यपूर्ववः॰ श्नू अन्याभ्यांद्वि
तीयेपात्रमपिधायोपयच्छत्यन्याभ्यांतृतीयेदेवोदेवानामितिद्वितीयेसोममासिंचतिमधुमतीर्नइषस्कृधीतितृ
तीयेनसादयतिस्वांकृतोसीत्यन्तिम्नत्युर्वतरिक्षमितिगच्छत्यन्तरेणहोतारमतिक्रम्य ७ मनस्त्वाष्टुत्यन्तरं
परिधिसंधिमन्ववनिधनेपरिधिसंधिमन्ववहृत्यस्वाहात्वासुभवःसूर्यायेतिदक्षिणाप्राचमजुंदोर्धःः॰ संत

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰स॰ २१ तंजुहोतिदेवेभ्यस्त्वामरीचिपेभ्यइतिमध्यमेपरिधावभ्यंतरंलेपंनिमार्ष्टियदिकामयेतवर्षुकःपर्जन्यःस्यादिति
ब्राह्मणव्याख्यातमाग्रयणस्थाल्याःसंपातमवनयत्येषतेयोनिःप्राणायत्वेतिपात्रंःसादयतितस्मिन्नंशु
र मवदधातिसपरिप्लौति आदनीयसवनादभिचरतस्कन्नहंग्रहीत्वामुष्यत्वाप्राणेसादयामीतिसा
दयेतंःसावित्रेणादायाभुंजय्यथत्वाहोष्यामीत्यभिमंत्र्यप्रहर्षिणोमदिरस्यमदेमृषासाव
स्वितिजुहोत्याहोतोरप्राणंनासीतयदिद्वेस्याद्दातभितोस्तिद्वेष्यस्यनामगृण्हातिदेवाः
शोयस्मैत्वेडेतत्सत्यमपरिप्लुताभंग्येनहतोसौफडितियोस्याःशुराष्ट्रिष्टउरसिवस्त्रबाहो[illegible]
वानंजुहोतिमताभिषवायपर्युपविशंतेपुरस्तादध्वर्युर्दक्षिणतःप्रतिप्रस्थातापश्चान्नेष्टोत्तरतउन्नेताराजान
मपादत्तेयावंतंप्रातःसवनायासंमन्यतेत्र्यल्पकपनह्येतरंनिदधातितमुपरेन्युप्योशिल्पंकंदेवसोमेतियेदाभ्याअंः श्री॰ २१
११ वस्तेषामेकैकमुमुसवनमपिसृजतियत्नेसोमादाभ्यंनामजागृवीतिचोपांशुपावनानांद्वौद्वौतानुपरेन्यु
प्यवसतीवरीभिरुपसृज्यदक्षिणेःपाणिभिर्ग्रावभिर्यथार्थमभिषुत्यनिग्राभमुपयंतियथापुरस्तादेवं

विहितोद्वितीयस्तृतीयश्चाभिषवस्त्रिरभिषुतःराजानमाधवनीयेसंःसिंचत्येवंविहितोद्वितीयस्तृती
यश्चपर्यायउत्तमेभिषवेसुसंभृतंःराजानंकृत्वापवित्रेणाप्रपीड्योपरेग्रावाणःसंमुखान्कृत्वातेभ्य
ऋजीषंव्यपोहत्यृजीषमुखान्करोतिप्रांचमुन्नेतारोद्रोणकलशंग्रावस्वध्यूहंत्यधोक्षमुपक
ते र्षंति ८ पवित्रंवितनंब्रह्मणस्पतेप्रभुर्गात्राणिपर्येषिविश्वतःअतप्ततनूर्नतदामोअश्नुत
श्रृतासइद्वहंतस्तत्समाशतेतिनस्मिन्नुदीचीनदशंपवित्रमुन्नेतारोवितत्यधारयंत्येतयो
वाध्वर्युरभिमंत्रयतेतस्ययजमानोनाभिंकरोतिहोत्रचमसचनचास्मिन्संततांधाराःस्त्रावय
त्याधवनीयादुन्नेतोदंचनेनहोतृचमसआनयतितस्मिन्वसाधारायाग्रहान्गृण्हात्युपयाम
गृहीतोस्यंतर्यच्छेत्यंतर्यामंतस्योपांशुनाकल्पोव्याख्यातोदक्षिणेनहोतारमतिक्रम्यवीत्वाद्भूतिद
क्षिणंपरिधिसंधिमन्ववतिष्ठतेदक्षिणंपरिधिसंधिमन्ववहृत्यस्वाहात्वासुभवःसूर्यायेतिप्रांचमु
दंचमजुंदीर्घंःसंततंजुहोतिनपरिधौलेपंनिमार्ष्टिनाग्रयणस्थाल्यांःसंपातमवनयत्येषतेयो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰ स॰ २२

निरपानायत्वेतिपात्रंसादयतिनांशुमवदधातितेअंतरेणाव्यानायत्वेत्युपांशुसवनंग्रावाणंसंस्पृष्ट
मुपांशुपात्रेणसादयतियंकामयेतप्रमायुकस्यादित्यसंस्पृष्टेतस्यसादयेद्यंकामयेतसर्वमायुरि
यादितिसंस्पृष्टेतस्यसादयेदुभावुदिते जुहो त्यत्वरमाणस्त्वरमाणस्त्वनुदितउपांशुमुदितेन
र्यामुभावनुदितइत्येकेषां १ अष्टमस्य॰ तृतीयः ३ रथंतरसाम्न्यैंद्रवायवाग्रान्गृह्णीयाद्बृहत्सा
म्नि शुक्राग्राननुभयसाम्नि याथाकाम्येंद्रवायवाग्रान्गृह्णीयाद्वैकाहिके द्विसंयोगएंद्रवायवाग्रान्ज्ये
ष्ठबंधुर्गृह्णीतेतिनित्येकाम्यऐंद्रवायवाग्रान्गृह्णीयादामयाविन इति ब्राह्मणव्याख्यातानि काम्या
निग्रहणानितेषांयाथाकामीपुरस्तादैंद्रवायवाद्ध्रुवंतेसन्नेसाद्यंतऐंद्रवायवंगृह्णात्यावायोभू
षेत्यनुद्रुत्यपात्रमुपयच्छत्युपयामगृहीतोसिवायवेत्वेतितस्मिन्गृह्णातिपात्रमपयम्यैंद्रवा
यूइत्यनुद्रुत्यपुनरेवोपयच्छत्युपयामगृहीतोसींद्रवायुभ्यांत्वेतितस्मिन्पुनर्गृह्णातियदव्याष्ट
तंपवित्रंतेनपरिमृज्यैषतेयोनिःसजोषाभ्यांत्वेत्यायतनेसादयतिपुरस्तादुपयामायजुषा

श्री॰ २२

गृह्यंतउपरिष्टादुपयामाश्चासर्वग्रहाणांपरिमार्जनंयथायोनिसादनंचायंवांमित्रावरुणेतिमैत्राव
रुणंराया वयंससवांसोमदेमहव्येनदेवायवसेनगावःतांधेनुंमित्रावरुणायुवंनोविश्वाहाधत्त
मनपस्फुरंतीमितितंश्रृतशीतेनपयश्रीत्वासादयत्ययंवेनइतिशुक्रंहिरण्येनश्रीणातितंप्रत्नथेति
मंथिनंमनोनयेषुहवनेषुजुहृद्विपः स्वाः शच्यावनुथोद्र्वंतआयःशर्याभिस्तुविन्हम्णोअस्याःश्री
२ णीतादिमंभंगस्तादितिसक्तुभिर्मंथिनंश्रीणात्यात्मानमनभिध्वंसयन्नितरांश्चग्रहान्येदेवादिव्ये
कादशस्थेतिस्थाल्याग्रयणमाग्रयणोसीतिवापुरस्तादुपयामेनयजुषाद्वाभ्यांधाराभ्यांगृह्णातिय
आग्रयणस्थाल्यांसोमस्तस्यैकदेशमन्यस्मिन्पात्रेनिषिच्यद्वितीयांधारांकरोतिविरद्यतीसरमा
रुग्णमद्रेर्महिपाथःपूर्व्यंसध्रियक्कःअग्रंनयत्सुपद्यक्षराणामच्छारवंप्रथमाजानतीगादितिपुरोरु
चमभिचरतःकुर्यात्त्रिंत्र्यश्चेतिभ्रातृव्यवतआग्रयणंगृहीत्वाहिमितित्रिर्हिंकरोतिशनैरग्रेथोच्चैर
थस्वरेःसोमःपवतइतित्रिराहत्वानेरग्रेथोच्चैरथस्वरेः १० अस्मैब्रह्मणेपवतेस्मैक्षत्रायपवते

२१

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि० स्तृ०
२३

स्मैसुन्वतेयजमानायपवतइषऊर्जेपवतेअ्भ ओषधीभ्यः पवतेवनस्पतिभ्यः पवतेद्यावापृथिवीभ्यांपवतेसुभूता
यपवतेब्रह्मवर्चसायपवतेयजमानायपवतेमह्यंज्यैष्ठ्यायपवतइतिसोममभिमंत्र्यवाचंविसृजतेतिग्राह्यान्गृ
ण्हात्यग्नआयूंषिपवसइत्याग्नेयमुत्तिष्ठन्नोजसासहेत्यैंद्रंतरणिर्विश्वदर्शतइतिसौर्यमोजस्तदस्याति
त्विषिउभेयत्समवर्त्तयत् इंद्रश्चर्मेवरोदसीअदृश्रमस्यकेतवोविरश्मयोजनांअनुभ्राजंतोअग्नयोयथेति
वैताभ्यामुपयामगृहीतोसीइंद्रायत्वाबृहद्वतेवयस्वतइतिस्थाल्योवक्थ्यंमूर्धानंदिवोअरतिंपृथिव्याइतिस्थाल्या
ध्रुवंध्रुवोसीतिवापुरस्तादुपयामेनयजुषापूर्णंद्विथस्थानंहिरण्येसादयत्यायुष्कामस्यतंदक्षिणेहविर्धानआ
सीनोराजपुत्रोगोपायतिसर्वान्पूर्णान्गृह्णीयात्कामस्यग्रहान्गृण्हीयाद्यद्विकामयेतयोग्रामेतंग्रामान्निरूह्येयं धयो
योबहिर्ग्रामातंग्रामेकुर्यामितीदमहममुष्यामुष्यायणममुष्याःपुत्रममुष्याविशउत्खिदामीतिध्रुवमुत्खिदेद श्रीः
महममुष्यामुष्यायणममुष्याःपुत्रममुष्यांविशिसादयामीतितंपुनःसादयेद्यएवग्रामेतंग्रामान्निरूह्यायोब २३
हिर्ग्रामात्तंग्रामेकरोतिध्रुवंसादयित्वाराजानमतिपावयतियावंतःप्रातःसवनायाग्रंमन्यतेविरमतिधाराग्रयी

ण्यपवित्रंनिदधातिमैत्रावरुणचमसीयाश्चैकधनेकदेशांश्चाधवनीयेवनीयतिरःपवित्रंप्रत्नभल्यैकदेश
मवनयत्यतऊर्ध्वंपूतभृतितिरःपवित्रमेवावनीयतेपवमानग्रहान्गृह्णात्युपयामगृहीतोसिप्र
जापतयेत्वेतिद्रोणकलशमभिमृशेदिंद्रायत्वेत्याधवनीयंविश्वेभ्यस्त्वादेवेभ्यइतिपूतभृतंनिःस
र्पंतिःसमन्वारभंते ११ अध्वर्युंप्रस्तोताप्रस्तोतारमुद्गातोद्गातारंप्रतिहर्ताप्रतिहर्तारमुद्गातोद्गाता
रंब्रह्माब्रह्माणंयजमानोयजमानंब्रह्मेत्येकेषांनिःसर्पद्यस्तेद्रप्सःस्कंदतीतितिस्त्रोयस्तेद्रप्सःस्कंद
तियस्तेअंशुःस्वःपरश्चयोदिवःपुरःअयंदेवोबृहस्पतिःसंतंसिंचतुराधसेतिवैप्रुषान्ससहोतारं
ऊलोस्त्वःप्रेक्षाबहिष्पवमानायसर्पतिगायत्रंपंथावसवोदेवतापृकेणापरिपरेणपथास्वस्तिवस्त्नशी
यवागग्येगाअग्रएत्वृजुगाइत्यध्वर्युःपूर्वोबर्हिर्मुष्टिमीषद्विविधून्सर्पन्निदक्षिणेनचात्वालमुपवि
श्यांतर्वेदिचात्वालमवेक्षमाणाबहिष्पवमानेनस्तुवतेवायुर्हिंकर्तेतिप्रस्तोत्रेबर्हिर्मुष्टिंप्रयच्छ
न्स्तोत्रमुपाकरोत्यसर्ज्यसर्जिवागसर्ज्यैंद्रंसहोसर्ज्युपावर्तध्वमभिसर्पयजमानेतिसर्वान्पवमाना
नेवमुपावर्तध्वमितिबहिर्भ्यामितराणिस्तोत्राणिस्तुयमानंबहिष्पवमानंब्राह्मणाःसमभिसर्पंति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि·सो·स्र·
२८

द्वेष्यंपरिबाधंते १२ अ॰प्र॰चतुर्थःपटलः ४ अग्नीदग्नीन्विहरबर्हिस्तृणाहिपुरोडाशानलंकुरुप्रतिप्रस्था
तःपशुनेहीतिस्कतउन्निषन्संप्रेष्यतिहविर्धानेप्रविश्यविष्ठोलंनो अंतमइतिग्रहानुपतिष्ठेपात्राणिच ते
संमृशत्याग्नीध्रीयादाग्नीध्रेंगेळ्ळाहृत्यतेरेवमंत्रैर्यथान्युप्तंधिष्ण्यान्विहरत्यध्वर्युश्चचतुश्चमसेरा
जानंगृहीत्वापंचगृहीतंचाज्यंपुरस्तात्प्रत्यङ्ङासीनस्तैरेवमंत्रैर्यथान्युप्तंधिष्णियान्व्याघारयतिसो
मेनाहवनीयमाग्नीध्रीयंहोत्रीयंमार्जालीयंचाज्येनेतरानतिहायवषट्करोतिव्याख्यातःसोमस्यभ
क्षःसंततमनुपृष्ठ्यंबर्हिःस्तीर्त्वाग्नीध्रःपुरोडाशानलंकरोत्येतिपशुनायावांकशामधुमतीत्याश्वि
नंग्रहमध्वर्युर्गृहीत्वा तिपरिप्लुवयाद्रोणकलशाउपस्तीर्यपूतभृतउन्नीयद्रोणकलशादभिघारयति
सर्वग्रहाणामेषक (श्रीगणपति याग) ल्पस्तान्सादयित्वात्रिवृतायूपंपरिवीयाग्नेयंपशुंसवनीयमुपाकरोति
तस्यरूपनियमो नविद्यतेऽनायांवपायांप्रस्तरपस्यंतोग्रहावकाशेरुपस्थायसंप्रसर्पन्तिहो श्री:
समुद्रावितिद्रोणकल शाधवनीयोद्देदुधसीइतिपूतभृतंपरिभूरग्निमितिसर्वसोमंप्राणायमइ २८

त्यपांशुपात्रमपानायमइत्यंतर्यामिंव्यानायमइत्यपांशुसवनंग्रावाणंवाचेमइत्यैंद्रवायवंदक्षक्रतुभ्यां
मइतिमैत्रावरुणंचक्षुर्भ्यांमइतिशुक्रामंथिनोश्रोत्रायामइत्याश्विनमात्मनेमइत्याग्रयणमंगेभ्योमइ
त्युक्थ्यमायुषेमइतिध्रुवंवीर्यायमइत्यतिग्राह्यांस्तेजसेमओजसेमेवर्चसेमइतिवैतैर्यथारूपंवर्चोदा
वर्चसेपवस्वेतिसर्वत्रानुषजति १३ विष्णोर्जठरमसीतिद्रोणकलशमिंद्रस्यजठरमसीत्याधवनीयंवि
श्वेषांदेवानांजठरमसीतिपूतभृतंवर्चोदामेवर्चसेपवस्वेतिसर्वत्रानुषजतिकोसिकोनामेतिसर्वांश्रा
जानमविशेषेणबुभूषन्ब्रह्मवर्चसकामआमयाव्यन्नाद्यकमोभिचरन्वावेक्षेतस्फ्यःस्वस्तिरित्यकृ
रेवेदिकरणानिसन्यस्तानियथारूपंयज्ञियायज्ञकृतस्थेतिसर्वाण्युपमाद्यावापृथिवीइतिद्यावापृथि
वीउपास्तावइतियत्रबहिष्पवमानेनस्तुवतउपकलशाइतिद्रोणकलशमुपसोमइतिसोममुपाग्नि
रित्यग्निमुपदेवाइतिदेवानुपयज्ञइतियज्ञमुपमाहोत्राउपहवेह्वयंतामितिहोत्रकान्ह्वयतांह्वयेतां
ह्वयंतामितियथारूपंसर्वत्रानुषजतिनमोग्नयेमखघ्नेमखस्यमायशोर्यादित्याहवनीयमुपतिष्ठ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰सो॰ऋ
२५

तेनमोरुद्रायमखघ्नेनमस्कृत्यामापाहीत्याग्नीध्रंनमइंद्रायमखघ्नइंद्रियंमेवीर्यंमानिर्वधीरितिहोत्रीयं
नमोयमायमखघ्नेनमस्कृत्यामाहीतिमार्जालीयंदृढेस्थःशिथिरेइत्यधिषवणफलकेद्यावापृथि
वीसमीक्षंतइत्येकेषांस्तूर्यामादेवीदिव्यादंहसस्पातिसूर्यंवायुरंतरिक्षादितिवायुमग्निःपृथिव्या
इत्यग्निंयमःपितृभ्यइतियमंसरस्वतीमनुष्येभ्यइतिसरस्वतीपातुपात्विति सर्वत्रानुषजतिदेवीद्यावा
वितिद्वार्यौनमःसदसइतिसदोनमःसदसस्पतयइतिसदसस्पतिंनमःसखीनांपुरोगाणांचक्षुषइत्यृत्वि
जोनमोदिवइतिदिवंनमःपृथिव्याइतिपृथिवीमहेदैधिषव्येतियत्रनिषत्स्यन्भवतितततृणंलोष्टंवानिरस्या
पउपस्पृश्योन्निवतउदुद्रुतस्वर्गेषमित्युपविशतिसदःप्रसृप्यदक्षिणार्धपरेक्षेनागंतपिनरइत्यत्रप
प्युविशास्त्रिश्रय्यमाणाःसर्वाणिसवनानिपरिशेरतेतृतीयसवनेवाश्रप्यते १४ अष्ट॰पंचमः॰ ५ पुरोडा
शानासाद्यतैःसमवदायप्रचरतिजुहूपभृतोरुपस्तीर्यावदायाभिघार्यप्रातःप्रातःसावस्येंद्रायपुरोडाशा श्रीः
नामनुब्रूहिप्रातःप्रातःसावस्येंद्रायपुरोडाशान्प्रस्थितान्प्रेष्येतिसंप्रेष्यत्योपभृतंजुह्वांपर्यस्याग्नयेनु २५

ब्रूह्यग्नयेप्रेष्येतिस्विष्टकृतिसंप्रेष्यतिप्राशित्रमिडांचक्रियेतेप्राशित्रमवदायनेडामवद्यतिद्विदेवत्येषुम
रुत्वतीययोरादित्यग्रहेसावित्रेहारियोजनेचयाज्यापुरोनुवाक्येयाज्यैवेतरासुसोमाहुतिष्वभयीश्रुत
प्रत्याश्रुतेयाज्यासंप्रैष■श्चव्याख्यातःपुरोनुवाक्यावतीषुपुरोनुवाक्यासंप्रैषोयहंचमसंवोदायाश्राव
यतियथादर्शपूर्णमासयोराग्नीध्रागारेदक्षिणामुखस्तिष्ठन्नाग्नीध्रःस्फ्यंधारयन्प्रत्याश्रावयतितद्व्या
ख्यातःसंप्रैषास्त्वेकधनायाज्यास्तत्राध्वर्युराश्राव्यप्रत्याश्राविते मैत्रावरुणंप्रेष्यतिसहोतारंचोदयतिवष
ट्कृतेजुहोत्यनुवषट्कृतेहुत्वाहरतिभक्षंसर्वसोमानामेषकल्पोद्विदेवत्यर्तुग्रहेष्वादित्यग्रहसावित्रयोश्चनानुवष
ट्कारोविद्यतेहुताहुतःशुक्रामंथिनोःपात्नीवतेचद्विदेवत्यैःप्रचरताउपयामगृहीतोसिवायवइंद्रवायुभ्यांत्वे
त्यैंद्रवायवस्यैकदेशमादित्यपात्रेणप्रतिप्रस्थाताप्रतिनिर्ग्राह्यंगृह्णात्युपयामगृहीतोसिवाक्षसदसीतिवद्रोणक
लशाद्द्वितीयमैंद्रवायवमध्वर्युरादत्तेद्रोणकलशाच्चपरिप्लवयाराजानंप्रतिनिर्ग्राह्यंप्रतिप्रस्थातापनिष्क्रम्याध्व
रोयज्ञोयमस्तुदेवाइतिपरिप्लवयाधारयतियथोपांशुहुतोभवतिवायवइंद्रवायुभ्यामनुब्रूहिवायवइंद्रवा
युभ्यांप्रेष्येतिसंप्रेष्यतिवषट्कृतेजुहुतःपुनर्वषट्कृतेजुहुतोध्वर्योःपात्रेप्रतिप्रस्थातासंपातमवनयतितस्यैकदेश

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि०सो०सू०
२६

मध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता तु पात्रे देवेभ्य स्त्वेत्यादित्यस्थाल्यां प्रतिप्रस्थातासंपातमवनयति। १५ विष्णवुरुक्रमेत्यपिद
धातिमयिवसुः पुरोवसुरित्यध्वर्युर्होत्रेभक्षंप्रयच्छतितेनैवहोताप्रतिगृह्य लिवमुत्तराभ्यांयथादैवतंप्रचरतो नोत
रयोर्द्रोणकलशाद्गृह्णाति नोत्तरयोराधारो विद्यते उत्तरेणोत्तरेणमंत्रेण सकृद्गृह्णातिसकृज्जुहुत उत्तरेणोत्तरेणमंत्रे
णादित्यस्थाल्यां प्रतिप्रस्थातासंपातमवनयतितेनैवसर्वत्रापिदधात्युत्तरेणोत्तरेणाध्वर्युर्होत्रेभक्षंप्रयच्छत्येतेनै
वहोताप्रतिगृह्णातिदितेःपुत्राणामदितेरकारिषमुरुशर्मणांबृहतांवरूथिनांयेषांधामानि निहितानिधामशश्चि
न्नैर्यजंतिभुवनानिविश्वेतिवासर्वत्रापिदधातियदिकामयेतपापमस्यस्यादितिप्रतिप्रस्थानेनपूर्वोगृहीला
पूर्वस्मिन्नेवजुहुयात्पूर्वोहुलासादयेद्यदिकामयेतसमावद्वीर्यौभ्रातृव्येणस्यादितियुगपद्गृह्णीतोयुगपज्जुहुतो
युगपत्सादयतोधाराग्रहकालेगृह्णातीत्येकेषामत्रपात्राण्युत्सादयतियदिकामयेतयोग्रामेलग्रामान्निरूयोर्ह्य
बहिर्ग्रामात्तंग्रामेकुर्यादितीदमहममुष्यामुष्यायणममुष्याःपुत्रममुष्यैविशोनिरूहामीत्यध्वर्युः पात्रंनिरूह्य श्री:
२८
इमहममुष्यामुष्यायणममुष्याःपुत्रममुष्यांविशिसादयामीतिप्रतिप्रस्थानं सादयेद्यज्ञसंयुक्तःकप

ति
ल्पआधवनीमंहृतभृत्सवनीयद्राभिःकलशंमहान्तुअग्निहोताब्रह्मोद्गातायजमानःसदस्यश्चैमध्यतःकारिणो
मैत्रावरुणोब्राह्मणाच्छंसीपोतानेष्टाच्छावाकआग्नीध्रश्चहोत्रकाउपमेचमसिनोभवंतिसर्वेषांप्रतिपुरु
षंचमसाध्वर्यवः। १६ अष्ट० षष्ठःपटलः। ६ उन्नीयमानेभ्योनुब्रूहिहोतुश्चमसमन्नयध्वमुपभयतःशु
क्रान्कुरुध्वमच्छावाकस्यचमसाध्वर्योमात्वमुन्नेष्ठाः प्रतिप्रस्थातःप्रोक्षितांप्रोक्षितांछकलानुपकल्पयोन्नेतः
सोमंप्रभावयेतिसंप्रेष्यतिहोतृचमसमुख्यान्दशचमसानुन्नयत्यन्यानच्छावाकचमसात्परिप्लवयोन्नेताद्रोण
कलशादुपस्तीर्यपूतभृतउन्नीयद्रोणकलशादभिघारयतिसर्वचमसानामेषकल्पःप्रस्थितेष्वेवोन्नीयमाने
स्तेतस्मिन्परिहितेसावित्रेणग्रहावादद्यातेशुक्रमध्वर्युर्मंथिनंप्रतिप्रस्थातादद्वतेचमसांश्चमसाध्वर्यवःप्रोक्षि
ताभ्यांशकलाभ्यांशुक्रामंथिनावपिधत्तोपत्तनोशंडामर्कौसहतेनयंद्विभद्रत्वप्रोक्षिताभ्यामधस्तात्तां
स्तनपध्वंसयतस्ताभ्यांचैवोपयच्छतःसुतोसिजनधादेवास्त्वाशुक्रपाःप्रणयंत्विति शुक्रमध्वर्युर्हरति सुतोसि
जनधादेवास्त्वामंथिपाःप्रणयंत्वितिमंथिनंप्रतिप्रस्थातातावादानावेकेसमामनंत्युर्वंतरिक्षमितिगच्छतःआ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰सो॰ २७ स्रुः संधत्तं तन्मे जिन्वतं प्राणं संधत्तं तं मे जिन्वतमपानं संधत्तं तं मे जिन्वतं व्यानं संधत्तं तं मे जिन्वतं चक्षुः सं
धत्तं तन्मे जिन्वतं श्रोत्रं संधत्तं तन्मे जिन्वतं मनः संधत्तं तन्मे जिन्वतं वाचं संधत्तं तां मे जिन्वतमित्यग्रेणाह
विर्धाने अरत्नी पात्रे वा संधत्तो नाधृष्टासीत्यंगुष्ठाभ्या मुत्तरवेदिमाक्रमतस्तौ विपरिहरंतौ विपरिक्रामतः
णे सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि शुक्रः शुक्रशोचिषेति दक्षिणेनाध्वर्युर्हरति स्फ प्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि मंथी
मंथी शोचिषेत्युत्तरेण प्रतिप्रस्थाता जिन्वेथाः स्फ पथ्याम ध्वावीतमितियजमानोनुमंत्रयतेग्रेणाहवनीय
मभितो यूपं पुरस्तात्प्रत्यंचाववतिष्ठेते पश्चात्प्रांचश्चमसाध्वर्यवः संजग्मानो दिव आ पृथिव्याः शुक्रः शु
क्रशोचिषेत्यध्वर्युः संजग्मानो दिव आ पृथिव्या मंथी मंथिशोचिषेति प्रतिप्रस्थाता रत्नी पात्रे वा संधत्तः १७
आयुः स्थ आयुर्मे धत्तमायुर्यज्ञाय धत्तमायुर्यज्ञपतये धत्तं प्राणः स्थः प्राणं मे धत्तं प्राणं यज्ञाय धत्तं प्राणं श्रीः
यज्ञपतये धत्तं चक्षुः स्थः चक्षुर्मे धत्तं चक्षुर्यज्ञाय धत्तं चक्षुर्यज्ञपतये धत्तं श्रोत्रं स्थः श्रोत्रं मे धत्तं श्रोत्रं
यज्ञाय धत्तं श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तं तौ देवौ शुक्रामंथिनौ कल्पयतं दैवीर्विशः कल्पयतं मानुषीरिषमूर्जम

स्मासु धत्तं प्राणान्पशुषु प्रजां मयि च यजमाने चेत्यभिमंत्रयेते प्रोक्षितौ शकलावभ्याधत्तः शुक्रस्याधिष्ठा
नमसि शुक्रैषा ते समित्तया समिध्यस्वेत्यध्वर्युर्मंथिनोधिष्ठानमसि मंथिन्नेषा ते समित्तया समिध्यस्वेति
प्रतिप्रस्थाता निरस्तः शंडो निरस्तो मर्को पनुत्तौ शंडामर्कौ सहतेन यं द्विष्म इत्यप्रोक्षितौ बहिर्वेदि निरस्यतो
पउपस्पृश्य प्रातः प्रातः सावस्य शुक्रवतो मंथिवतो मधुश्चुत इंद्राय सोमान्प्रस्थितान्प्रेष्य मध्यतः कारिणां च
मसाध्वर्यवो वषट्कृतानुवषट्कृतान्जुहुत होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः सकृत्सकृद्धुत्वा शुक्रस्याभ्युन्नीयो
पावर्त्तध्वमिति संप्रेष्यति वषट्कृते सर्वे युगपज्जु[illegible]कृति स प्रथमः संकृतिर्विश्वकर्मा स प्रथमो मित्रो वरु
णो अग्निः स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वांस्तस्मा इंद्राय सुतमाजुहोमि स्वाहेत्यध्वर्युंस्तस्मै मित्राय सुत [illegible]
क्रा माजुहोमि स्वाहेति प्रतिप्रस्थाता सानुवषट्कारावेके समामनंत्यननुवषट्कारावेकेन्यतरः सानुवषट्कार
मेक उत्तरतः पुरस्ताद्बहिः परिध्याहवनीयादंगारं निर्वर्त्त्यैष ते रुद्र भाग इति तस्मिन्नेतं मंथिनः संस्रावं प्र
तिप्रस्थाता सर्वहुतं जुहोति मध्यतः कारिणां च मसाध्वर्यवोनुवषट् जुहुतेति प्रेतु होतुश्चमसः प्र ब्रह्मणः प्रो
हुते

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१२

हि०सू.
२८
कु॰ता३

ग्रातुः प्रयजमानस्यप्रसदस्यास्येतिसंप्रेष्यतिसदोभक्षानूहरंतिस्रुदवत्सुकेपात्रं सादयतिहोत्रकाणांच
मसाध्वर्यवः सकृत्सकृदुत्वाधुकृत्स्याभ्युन्नीयोपावर्ततेतैरध्वर्युः प्रचरतिमैत्रावरुणचमसमादायप्र
ह्मास्तर्यजेतिसंप्रेष्यतिवषट्कृतानुवषट्कृतं चमसाध्वर्यवेप्रयच्छतिसदोभिक्षं हरत्येवमुत्तरैः प्रच
रति १८ ब्रह्मन्यजेतिब्राह्मणाच्छंसिनं पोतर्यजेतिपोतारं नेष्टर्यजेतिनेष्टारमग्नीधजेत्याग्नीध्रं त
स्यचमसमादायसहोपगच्छतिसहोतुराचष्टेयाडग्नीदितिसभद्दमकर्मायोनः सोमंपाययिष्यतीतिहोता
प्रत्याहहोमाभिषवाभ्यामध्वर्योर्भक्षोवषट्काराच्चवषट्कर्तॄणां समाख्यानाच्चमसिनांवषट्कर्तॄ
र्वैभक्षयतिततोध्वर्युर्जघन्यश्चमसीहोमयोर्वषट्कारव्यवायेभक्षव्यवायेवषट्कारयोश्चहोमव्यवायेप्रति
म षेधंप्रतिग्रहणंचभक्षोनानागृहीतयोश्चसमवायेनवैश्यराजन्ययोः सोमभक्षणंविद्यतेयथाब्राह्मणः
सोमंपिपासेन्न्यग्रोधस्तिभिनीराहृत्यताः संपिष्यदधन्युन्मृज्यपयदन्यश्चमसान्नुन्नयत्यथैतंयज श्रीः २८
मानचमसमतउन्नयतियदन्याः श्चमसाञ्जुह्वत्यथैतस्यदर्भतरुणेनोपहत्यांतः परिध्याहवनीयादं

गारांनिर्वर्त्याहित्वदस्मीतिजुहोतियदन्याः श्चमसान्भक्षयत्यथैतस्यचमसस्ययजमानोभक्षयतिद्विदेवत्या ×
न्भक्षयंतिहोताध्वर्युः प्रतिप्रस्थातातांचैवमनुपूर्वाअन्योन्यस्मिन्नुपहवमिच्छंतउपह्वयस्वेत्यामंत्रणउपहू
तइतिप्रतिवचनोयत्रक्वचैककालेभक्षयेयुरन्योन्यस्मिन्नुपहवमिच्छेरन्नैंद्रवायवंभक्षयतिसकृत्सकृद्
तरौपुरस्तादैंद्रवायवंप्राणेषूपनिग्राहंपुरस्तान्मैत्रावरुणंचक्षुषोरुपनिग्राहं सर्वतः परिहारमाश्विनं
श्रोत्रयोरुपनिग्राहं सर्वानभक्षयित्वानानुत्सृजंत्यावनयनात्सर्वेषां संपातान्होतृचमसेवनीयपुरो
डाशशकलमैंद्रवायवस्यपात्रेवदधातिपयस्यांमैत्रावरुणस्यधानाआश्विनस्यतानिदक्षिणस्यहविर्धान
स्योत्तरस्यांवर्त्तन्यां सादयत्यातृतीयसवनात्परिशेरतेनिरवदायहोत्रइडामादधात्युपह्वयमानानुपोद्ध
छंतेचमसाः श्चमसाध्वर्यवोहोतृचमसमास्पृष्टंधारयंत्युपहूतांप्राश्नंतियेप्रकृताविडाशकलमच्छावा
कायनिदधातिप्राशितायांमार्जयित्वाजिनेनचरतियथावैश्वदेवे १९, सवनीयानांमार्जनप्रभृती
निकर्माणिप्रतिपद्यंतेयथानिरूढपशुबंधेपशुपुरोडाशस्ययथाचमसंचमसिनोभक्षयंतितेषांव्याख्या

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰ स्र॰ २८

तोभक्षमंत्रः सर्वेषांप्रथमोहोतासकृत्सकृद्भक्षयतिद्विःस्वेचमसेपुनरभ्युन्नीतानामध्वर्युर्द्विर्भक्षितानांसकृत्सकृद्भक्षयतित्रतीयंहोत्रकाअंततोसर्वान्भक्षयित्वाऽप्यायस्वसमेतुतइत्याप्याययंतितेनाराशंसाभवंतितान्दक्षिणस्यहविर्धानस्यपश्चाद्दक्षमुद्गायतान्सादयत्यंतरानेष्टुराग्नीध्रस्यचचमसोसादयत्युपविशत्यच्छावाकोग्रेणस्वंधिष्ण्यंबहिःसदःसंतस्मैपुरोडाशशकलमाद्दधद्दाहाच्छावाकवदस्वयंतेवाधमित्युपोअस्मान्ब्राह्मणान्ब्राह्मणाह्वयध्वमित्यच्छावाकेनोच्यमानेच्छावाकोवाअयमुपहवमिच्छतेतंहोतरुपह्वयस्वेतिसंप्रेष्यतियत्रैतंहोत्रोपह्वयमानंजानातितस्मिन्कालेच्छावाकचमसमाहाय्याग्नीयमानायानुब्रूहीतिसंप्रेष्यतितस्मिन्परिहितेच्छावाकयजेतिसंप्रेष्यतिवषट्कृतेनुहोत्यनुवषट्कृतेऽत्वाहरतिभक्षंतेननसमंभक्षयतिनास्मिन्नुपहवमिच्छतेयद्यस्मिन्नुपहवमिच्छेतभक्षयेत्येवञ्छ्रयाद्भक्षितापायितमंतरानेष्टुराग्नीध्रस्यचचमसोसादयत्येतदेवातऊर्ध्वमच्छावाकचमसस्यस्थाने २० श्रीः २८

अष्टम॰ सप्तमः पटलः ७ ऋतुग्रहैःप्रचरतोद्वादशभिस्त्रयोदशभिश्चतुर्दशभिर्वाद्वादशसुसर्वाग्नीनामृतुग्रहस्त्रयोदशस्वंन्यतरोसंहत्यचतुर्दशसुसहप्रथमोसहोत्तमावसन्नाह्वयंतेश्चर्वस्यश्चर्वस्यद्रोणकलशादुत्तरमुत्तरमभिगृण्हीतउपयामगृहीतोसिमधवेत्वेतिस्वेनपात्रेणाध्वर्युःश्चर्वंगृण्हात्युपयामगृहीतोसिमाधवायत्वेतिस्वेनपात्रेणप्रतिप्रस्थातोत्तरंव्यतिषंगंगृण्हीतःपूर्वोध्वर्युरपरःप्रतिप्रस्थातापूर्वेणश्चर्वेणमंत्रेणाध्वर्युरुत्तरेणोत्तरेणप्रतिप्रस्थातादक्षिणेनाध्वर्युःसंचरत्युत्तरेणप्रतिप्रस्थातातानान्योन्यमनुप्रपद्येतप्रविशंतमध्वर्युर्ग्रहणपरिगृण्हातिनिष्क्रामंतंपात्रेणर्तुनाप्रेष्येतित्रिरध्वर्युराहत्रिःप्रतिप्रस्थातापात्रयोर्मुखेविपर्यस्यर्तुभिःप्रेष्येतिद्विरध्वर्युराहद्विःप्रतिप्रस्थातापुनर्मुखेविपर्यस्यर्तुनाप्रेष्येतिसकृदध्वर्युराहसकृत्प्रतिप्रस्थाताध्वर्यूयजतमित्युच्यमानेहोतरेतद्यजेतिसंप्रेष्यतिस्वयंवानिषद्ययजतेध्वर्योःपात्रेप्रतिप्रस्थातासंपातमवनयतितस्यैकदेशमध्वर्युःप्रतिप्रस्थातुःपात्रेप्रतिप्रस्थानेनभक्षयंतिद्विर्होतासकृत्सकृदितरेयस्ययस्यवषट्कारेजुहुतस्तंतंप्रतिभक्षयतोमार्जालीयेपात्रंप्रक्षाल्यायतनेसादयति २१ इंद्राग्नीआगतंसुतमितिस्वेनपात्रेणाभक्षितेनैंद्राग्नंकलशाच्छस्त्रवंतंगृण्हातितंसादयित्वाग्रेणहोतारंप्राङ्मुखउपविश्येडादेवहूरितिशस्त्रमुपाकरोतियत्रैनंहोताभ्याह्वयतेतस्मिन्कालेशोंसामोदइवेतिप्रत्याह्वयतेशोंसामोदइवोथामोदइवे

शोंसामोदइवोथामोदइवेतिवोत्तिष्ठन्प्रदक्षिणंपर्यावर्तमानःप्रथमंप्रतिगरंप्रतिगृणात्याभिमुखोनऊर्ध्वस्तिष्ठन्नच्छावासर्वेषुविरामेषुप्रणवेनार्धर्चेष्वप्यतेनाभिप्रतिगृणात्कमयंब्राह्मणवत्करोति

हि०सू० ३० तियत्रकचहोताविरमेहोथामोदइवेतिप्रतिश्रूयात्सर्वशस्त्राणामेषकल्पउक्थशाइतिचास्त्रंप्रतिगीर्यसर्वत्र
प्रातःसवनेजपतिशास्त्रंप्रतिगीर्यग्रहमादत्तेचमसांश्चमसाध्वर्यवउक्थशायजसोमस्येतिसंप्रेष्यतिवषट्का
रानुवषट्कारौनाराशंसाननुप्रकंपयंतिव्याख्यातोग्रहनाराशंसानांभक्षआप्यायनसादनेचनाराशं
सानां। २२ ओमासश्चर्षणीधृतइतिशुक्रपात्रेणवैश्वदेवंकलशात्स्तुतशस्त्रवंतंगृण्हातितंसादयित्वास्तो
त्रमुपाकरोतितद्व्याख्यातमपहृतेस्तोत्रेशस्त्रमुपाकरोतितद्व्याख्यातंशस्त्रंप्रतिगीर्यग्रहमादत्तेचमसांश्च
मसाध्वर्यवउक्थशायजसोमस्येतिसंप्रेष्यतिव्याख्यातमनुप्रकंपनंग्रहनाराशंसानांभक्षःसर्वभक्षानाप्या
यनसादनेभवंतास्त्रिभिरुक्थ्यविग्रहैःप्रचरतउपयामगृहीतोसिमित्रावरुणाभ्यांत्वेत्युक्थ्यस्थाल्याउक्थ्यपात्रे
णतृतीयंमैत्रावरुणंगृण्हात्येषतेयोनिर्मित्रावरुणाभ्यांत्वेत्यायतनेसादयतिपुनर्हविरसीतिस्थालींप्रत्यभि
मृशतिमैत्रावरुणचमसमुख्यानेकादशचमसाननुन्नयतिपुरस्तादाग्नीध्रचमसादच्छावाकचमसमुन्नयति श्रीः ३०
स्तुतशस्त्रेभवतःशस्त्रंप्रतिगीर्यग्रहमादत्तेचमसांश्चमसाध्वर्यवउक्थशायजसोमानामितिसंप्रेष्यति २३

ऊत्वादेवेभ्यस्त्वादेवायुवंपृणज्मियज्ञस्यायुषेइन्द्रहमितिमैत्रावरुणचमसेग्रहसंपातमवनयतिब्राह्मणतःसहआ
लभ्ययदिकामयेताध्वर्युरात्मानंयज्ञयशसेनार्पयेयमितिब्राह्मणव्याख्यातानिकाम्यान्यवनयनानितेषांपा
सरु थाकामीसर्वेषांप्रथमोमैत्रावरुणःसहोपहूतइक्षयतिद्विःस्वचमसेतस्याध्वर्युर्द्विर्भक्षितस्यसहोपहूतइक्षयतितृतीयंमैत्रा सलु
वरुणास्ततःप्रतिप्रस्थातोन्नराभ्यामुक्थ्यविग्रहाभ्यांस्तुतशस्त्रवन्धांप्रचरत्येतेनैवकल्पेनेंद्रायत्वेतिद्वितीयेग्रहणासा
दनौसन्नमतिपुनर्हविरसीतिस्थालींप्रत्यभिमृशतिब्राह्मणाच्छंसिचमसमुख्यांश्चमसाननुन्नयंनेकस्मैचमसगणा
पराजानमतिरेचयतिब्राह्मणाच्छंसिचमसेग्रहसंपातमवनयतिनप्रतिप्रस्थाताभक्षयतीन्द्राग्निभ्यांत्वेतितृतीयेग्रह
णसदनौसन्नमतिनस्थालींप्रत्यभिमृशतिअच्छावाकचमसमुख्यांश्चमसानुन्नयसर्वंराजानमुन्नयमातिरीरि
चोदशाभिःकलशोमाशुद्धान्युक्थ्यमितिसंप्रेष्यत्यच्छावाकमुख्यांश्चमसाननुन्नयतिसर्वंराजानमुन्नयतिनातिरेच
यतिदशाभिःकलशोमाशुद्धान्युक्थ्यमच्छावाकचमसेग्रहसंपातमवनयतिनप्रतिप्रस्थाताभक्षयत्यग्निःप्रातःसव
नेपात्वस्मानितिसंस्थितेजुहोतिप्रशास्ताःप्रसुवेतिसंप्रेष्यतिसर्पतेत्याहप्रशास्तासंतिष्ठतेप्रातःसवनंप्रातः
सवनं २४ इतिहिरण्यकेशिसूत्रेऽष्टमप्रश्नेऽष्टमःपटलः ८ समाप्तोयमष्टमप्रश्नः ८ ७ श्रीः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰ स्र॰
३१

अभिषवादि माध्यंदिनं सवनं तायते तस्य प्रातःसवनेन कल्पो व्याख्यातो द्विदेवत्यग्रहैंद्राग्नवैश्वदेवादर्विहोमाश्च नवि
यंते व सतीवरीभ्यो निषिच्य निग्राभ्याः करोति सर्वं राजानमभिषुण्वंति ग्रावस्तुते सोमोष्णीषं प्रयच्छति हा इ होति स
राधयंतोभिषुण्वंत्येतस्य पर्यायस्य मध्यमे अभिषवे इंद्राय त्वाभिषुण्वंत्येतन्मे अभिषवे सुसंभृते राजनि देवा ग्रावाण इं
दुरिंद्र इत्यवादेष्टुरे इम सुच्यवुः परमस्याः परावत आस्मात्सधस्थादोरोरंतरिक्षाद्दासुभूतमसुषवुर्भ्नेव च सं म आ
सुषवुः समरे रक्षांस्यवधिषुरपहतं ब्रह्मज्यस्येति प्रतिप्रस्थाता ग्राव्णो नुमोदते तेन सवनीयानां निर्वपणमेके समामनं
ति धाराग्रहणकाले शुक्रामंथिनावेवाग्रे गृहीत्वाग्रयणं तिसृभ्यो धाराभ्यो गृण्हात्याधवनीयात्तृतीयां कलशात्सुक्थ्यं ग् धारा ५
हीत्वर्तुपात्राभ्यां मरुत्वतीयौ गृह्णीतो मरुत्वंतं वृषभं वावृधानमिति स्वेन पात्रेणाध्वर्युः पूर्वं गृण्हाति मरुत्वान् इंद्र
वृषभो रणायेति स्वेन पात्रेण प्रतिप्रस्थाता नोन्नयं गृहीत्वा राजानमतिपावयति यावंतं माध्यंदिनाय सवनायाप्नं मन्यते
विरमति धारा अपीड्य पवित्रं निदधाति व्याख्यातमेकधनानामाधवनीये वनयनं पवमानग्रहान् कलशान्छुक्रामं श्रीः
थिनावाग्रयणमुक्थ्यं च ग्रहावकाशैरुपस्थाय निःसर्पंतः समन्वारभंते वैप्रुषान्समहोतारं च हुत्वा माध्यंदिनं पवमा ३१
नं सर्पति तस्य बहिष्पवमानेन कल्पो व्याख्यातः १ त्रैष्टुभः पंथा रुद्रा देवता रुद्रैर्यापरिपरेण पथा स्वस्ति रुद्रा

न् शीयेति मंत्रं संनमत्युत्तरेण हविर्धाने गत्वोत्तरेणाग्नीध्रीयं धिष्णियं परीत्य दक्षिणेन वा मार्जालीयमंतरेण वा पूर्वेण द्वा
रेण सदः प्रविश्याध्वर्युर्यजमानो ब्रह्मा चावतिष्ठंतेग्रेण प्रशास्त्रीयं धिष्ण्यं परीत्योद्गातारो माध्यंदिनेन पवमानेन स्तुवतेय
द्यन्य स्थानयनात् संप्रेष्यति प्रतिप्रस्थातर्दधिघर्मेण चरेति संप्रैषस्यांते संनमति विहृतेषु व्याघारितेषु धिष्णियेषु स्तीर्णे
बर्हिषि प्रतिप्रस्थाता पशुपुरोडाशं निरूप्य सवनीयान्निर्वपत्येकादशकपालो त्र पुरोडाशो नामिक्षा विद्यतेलंकृतेषु प्रतिप्र
स्थाता दधिघर्मेण चरति यावती द्यावापृथिवी इत्याग्नीध्रागार औदुंबर्यां स्रुचि दधि गृह्णाति वाक्त्वा मनश्च श्रीणीतां प्रा
णश्च त्वापानश्च श्रीणीतां चक्षुश्च त्वा श्रोत्रं च श्रीणीतां दक्षश्च त्वा बलं च श्रीणीतामोजश्च त्वा सहश्च श्रीणीतामायुश्च
जरा चात्मा च श्रीणीतामात्मा च त्वा तनूश्च श्रीणीतां श्रृतोसि श्रृतंकृतः श्रृताय त्वा श्रृतेभ्यस्त्वेत्याग्नीध्रीये धिश्रित्याहोतर्वदस्व
यत्ते वाद्यमिति संप्रेष्यति यदि श्रातो जुहोतन यद्यश्रातो ममत्तनेत्युच्यमाने श्रातं हविरिति प्रत्याहृत्यमादायाहवनी
यं गत्वाश्राव्य प्रत्याश्राविते दधिघर्मस्य यजेति संप्रेष्यति यमिंद्रमाकुर्वरुणं यमा कुर्यं मित्रमा कुर्यमुसत्यमा कुः यो
देवानां देवतमस्तपोजास्तस्मै त्वा तेभ्यस्त्वा स्वाहेति वषट्कृते जुहोत्यनुवषट्कृते हुत्वा हरतभक्षस्तं भक्षयंति ये प्रवर्ग्यं तस्या
रण्येनुवाक्यो भक्षमंत्रः २ इति हि॰ नवमप्रश्ने प्रथमः पटलः १ पुरोडाशानासाद्यनैः समवदाय प्रचरति माध्यंदिन
स्प२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰ स्रू॰ स्यसवनस्येति संप्रेष्यति पशुपुरोडाशेन प्रचर्य समवदाय सवनीयैः प्रचरति पशुपुरोडाशस्य सवनीयानां च समानं
२२ स्विष्टकृदिडमाधवनीयं हुतभृत्सवनीयदशाभिः कलशं भक्षान्युन्नीयमानेभ्यो नु ब्रूहि होतुश्चमसमन्वुन्नयध्वमु
प्यतः शुक्रान्कुरुध्वमच्छावाकस्य चमसाध्वर्यो पिलमुन्नयस्व प्रति प्रस्थातः प्रोक्षितानप्रोक्षितान् छेकलानुपकल्पयो
न्नेतः सोमं प्रभावयेति संप्रेष्यति होतृचमसमुख्यानेकादश चमसानुन्नयति पुरस्तादाग्नीध्रचमसादच्छावाकचमस
समुन्नयति माध्यंदिनस्य सवनस्य निष्केवल्यस्य भागस्य शुक्रवतो मंथिवतो मधुश्चुत इंद्राय सोमान्प्रस्थितान्प्रेष्य मध्यतः
कारिणां चमसाध्वर्यवो वषट्कृतानुवषट्कृतां जुहुत होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः सकृत्सकृद्धुत्वा शुक्रस्याभ्युन्नीयोप
वर्तध्वमिति संप्रेष्यति यत्प्राक् पुनरभ्युन्नीतेभ्यस्तस्मिन्कृते प्रसर्पणमंत्रैर्होत्रकाः प्रसृप्य पुनरभ्युन्नीतानां यजंत्याउ
ग्नीध्रिति होतुराख्याय निरवदाय होत्र इडामादधात्यपकृष्यमाणासु पोष [illegible] ते चमसांश्चमसाध्वर्यवो नेआशकलमच्छा
वाकायनिदधाति यथा चमसं च मासिनो भक्षयंतिनेनां व्याख्यातो भक्षमंत्रः सन्ने शुनाशीरं [illegible] सुदक्षिणेन वेदिमवस्थितान् श्री: ३२
गा॰२ सुदक्षिणा सुदक्षिणि जुहोति यथा वैसर्जनानि प्रच्छादनार्थस्य वाससो दशायां हिरण्यं बध्वाज्येव धायसुग्रं देवा समोंत
मुपनियम्योदुत्यं चित्रमिति द्वाभ्यां शतलामुखीये जुहोति शेषमाज्यस्य करोति नीयमानासुपूर्वैः प्रतिपद्या [illegible] नेति न

यवत्यर्चाग्नीध्रे जुहोति शेषमाज्यस्य करोति दिवं गच्छ सुवः पतेति हिरण्यं रूपं [illegible] त्वाति वनेषु व्यंतरिक्षं तता
नेति द्वितीयां यद्धनो रथो धी वासो वाद्यते प्रजापतेन त्वदेतानीति तृतीयां यद्धश्वः पुरुषो हस्ती वा नीता सुदक्षिणा
सुयज्ञपतिमृषयएनसा कुरिति २ पंचभिराग्नीध्रीये वैश्वकर्मणानि जुहोति यथागृहीतं मरुत्वतीयावाद्यायेंद्रा
यमरुत्वतेनु ब्रूहींद्राय मरुत्वते प्रेष्येति संप्रेष्यति कृत्वा च्यवनयेतेय यथागृहे [illegible] प्रतिप्रस्थानेन भक्षयंति द्विर्होता स
कृत्सकृदितरो मार्जालीये पात्रं प्रक्षाल्य होतुः सकाशे निदधाति जनिष्ठा उग्रः सहसे तुरायमंद्र ओजिष्ठो बहुलाभिमा
नः । अवर्धन्निंद्रं मरुतश्चिदत्र माता यद्वीरं दधनद्धनिष्ठा । इंद्र मरुत्व इह पाहीत्यनूत्तरेण स्वेन पात्रेण भक्षितेनेतती पंम
स्त्र रुत्वतीयं कलशाच्छ वं तं गृहीत्वा तु पात्रमारभ्य प्रतिगृणात्युक्थं वाचीति शस्त्रं प्रतिगीर्य सर्वत्र माध्यंदिने सवने जप
तिशस्त्रं प्रतिगीर्य ग्रहमादत्ते चमसांश्चमसाध्वर्यव उक्थशा यज सोमस्येति संप्रेष्यति व्याख्यातमनुप्रकंपनं ग्रहनारा
शांसानां भक्ष आप्यायन सादने च नाराशंसानां महां इंद्रो य ओजसा महां इंद्रो न वदित्यन्यतरेण शुक्रपात्रेण मा
हेंद्रं कलशात्स्तुतशस्त्रवं तं गृहीत्वा तिनं सादयित्वा स्तोत्रमुपाकरोति तत् व्याख्यातमपवृत्ते स्तोत्रे शस्त्रमुपाकरोति
तद्व्याख्यातं शस्त्रं प्रतिगीर्य ग्रहमादत्ते चमसांश्चमसाध्वर्यवो निग्राह्यानितरेध्वर्यव आग्नेयं प्रतिप्रस्थातेंद्रं ने
शंसो यमुन्नेतोक्थशा यज सोमस्येति संप्रेष्यत्यग्ने तेजस्विन्नोजस्वीत्येतैर्यथारूपम

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰ सो॰ सू॰ तिग्राह्यान्नुक्षतिमयिमेधां मयिप्रजामित्येतैर्यथारूपमतिग्राह्यान्भक्षयंतिसर्वभक्षानाप्यायनसादनेभवतस्त्रिभि
३३ रुक्थ्यविग्रहैः प्रचरतोयथापुरस्तादिंद्रायत्वेतिसर्वत्रग्रहणसादनौसंनमतोविश्वेदेवामरुतइंद्रोअस्मानितिसंस्
स्थितेजुहोतिप्रशास्तःप्रसुवेतिसंप्रेष्यतिसर्पतेत्याहप्रशास्तासंतिष्ठतेमाध्यंदिनंसवनं ४ इतिहि॰ नवम॰
द्वितीयःपटलः २ आदित्यारंभणंतृतीयसवनंतायतेतस्यमाध्यंदिनेनसवनेनकल्पोव्याख्यातोपिधायहवि
र्धानस्यद्वारेयद्यावहवांतर्वेदियद्यावास्यभ्रातृव्योंतर्वेदियजमानःपत्नीचभवतोथादित्यंगृण्हातियस्यभ्रातृव्यः
सोमेनयजेतयावद्वादित्यंगृण्हीयात्तावद्बर्हिर्वेदितिष्ठेत्कदाचनस्तरीरसीतियआदित्यस्थाल्यांसोमस्तस्येकदे
शमादित्यपात्रेणगृण्हातिकदाचनप्रयुच्छसीतिश्रृतातंक्ष्यंदधियज्ञोदेवानांप्रत्येतीतियआदित्यस्थाल्यांसोमस्त
ंसर्वंगृण्हातिविवस्वआदित्येत्युपांशुसवनेनादित्यंमेलयतियादिव्यावृष्टिस्तयात्वाश्रीणामीत्यादित्यंपयसाद
ध्नावोपरिष्टाद्वृष्टिकामस्यश्रीणीयान्नमध्यतोदधिगृण्हातीत्येकेषांतस्मिन्नुपांशुसवनंग्रावाणमवदधातितमुद्य श्रीः
म्यविज्ञानेमुपेतियद्युद्भुतस्याक्षिप्रंस्तोकःप्रस्कंदेद्वर्षुकःपर्जन्यःस्याद्यद्विचिरमवर्षुकोनसादयत्यासमुद्रादंत ३३
रिक्षादितिदर्भैराच्छाद्यवयत्यहंपरस्तादहमवस्तादितिदर्भैर्हस्तेनवापिदधातिस्रुचौमादेवादेवेभ्यःपाहीत्युत्तिष्ठतिके वि

यज्ञस्यवितनोतिपंथामितिहरत्यादित्येभ्यःप्रियेभ्यःप्रियधामभ्यःप्रियव्रतेभ्योमहस्वसरस्वपतिभ्यउरोरंतरिक्षस्याध्य
क्षेभ्योनुब्रूह्यादित्येभ्यःप्रियेभ्यःप्रियधामभ्यःप्रियव्रतेभ्योमहस्वसरस्वपतिभ्यउरोरंतरिक्षस्याध्यक्षेभ्यःप्रेष्येतिसं
प्रेष्यति ५ यास्तेविश्वाःसमिधःसंत्यग्नइतिदर्भेणाहवनीयेप्रास्यान्यत्रक्षेमाणोजुहोत्यन्नंभयपृथिवीमितिहृ
ष्टिकामस्यजुहुयान्नहुत्वान्वीक्षेतनानुवषट्करोतिनभक्षयतिसदवत्पात्रंसादयतिवसतीवरीभ्योनिःषिच्यानि
ग्राभ्याःकरोतियउपांशुपात्रेंशुस्तमृजीषेपिसृज्यादाभ्यांशुमुपांशुपावनौचजरिषंतृस्त्रीमभिषुण्वंतिनग्रा
वस्तुतेसोमोस्त्रीपंप्रयच्छतिनप्रतिप्रस्थाताग्रावणोनुमोदतेत्रसवनीयानांनिर्वपणमेकेसमामनंतिधाराग्रहणका
लआग्रयणंचतस्त्रभ्योधाराभ्योगृहीत्यादित्यपात्राच्चतुर्थींधारांकरोतितंगृहीत्वाराजानमतिपावयतियावं
तंतृतीयसवनायाप्तंमन्यतेविरमतिधाराप्रपीड्यपवित्रंनिदधातियस्त्राम्पवमानग्रहेभ्यःस्तस्मिन्हुतआग्नीध्रा
गारेपत्न्याश्चिरंमथित्वापरेणद्वारेणहविर्धानेप्रविश्यासमेदेवासोवपुषेचिकित्सतेतिचतस्त्रभिराशिरंयजमानः
पत्नीचतिरःपवित्रंहृतभृत्यवनयतःपवमानग्रहान्कलशानाग्रयणंचग्रहावकाशैरुपस्थायनिःसर्पतःसमन्वार
भंतेवैपुषान्नसप्तहोतारंहुत्वार्भवंपवमानंसर्पंतितस्यमाध्यंदिनेनपवमानेनकल्पोव्याख्यातः ६ आगतःपंथा
आदित्यांदेवताहृकेणापरिपरेणपथास्वस्त्यादित्यानशीयेतिमन्त्रंसन्नमतियदन्यद्धिष्ण्यविहरणात्तत्संप्रेष्यति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰ सो॰ स्व॰
३४

प्रतिप्रस्थातः पशौ संवदस्वेति संप्रेषस्यां तं संनमत्यविहृतेषु व्याघारितेषु धिष्ण्येषु स्तीर्णे बर्हिषि प्रतिप्रस्थाता स
वनीयान्निर्वपति द्वादशकपालोऽत्र पुरोडाशो न पशुपुरोडाशो विधते ऽष्टाकपालान्सर्वत्र सवनीयानेके समामनं
त्येकादशकपालानेके द्वादशकपालानेके लंकृतेषु प्रतिप्रस्थाता संवादप्रभृतिना पशुतंत्रेण प्रतिपद्यते तस्य दक्षिणे
न हविर्धानमुत्तरेण मासमवत्तं परिहरति न यजमानो भक्षान्भक्षयति भक्षणमेके समामनंति पुरोडाशानां साध
नैः समवदाय प्रचरति तृतीयस्य सवनीयस्येति संप्रेष्यत्याधवनीयं स्तंभ सवनीय दशाभिः कलशं मृष्ट्वान्युब्जत्युन्नी
यमानेभ्योनुब्रूहि होतुश्चमसमनून्नयध्वं तीव्रां आशीर्वतः कुरुध्वमच्छावाकस्य चमसाध्वर्यो पिलमुन्नयस्वो
न्नेतः सोमं प्रभावयेति संप्रेष्यति होतृचमसमुख्यानेकादश चमसानुन्नयति प्रचरणकाले प्रस्थितैरेव प्रचरति तृ
तीयस्य सवनस्यर्भुमतो विभुमतः प्रभुमतो वाजवतः सवितृवतो बृहस्पतिवतो विश्वदेव्यावतस्तीव्रां आशीर्वत
इंद्राय सोमान्प्रस्थितान्प्रेष्य मध्यतः कारिणां चमसाध्वर्यवो वषट्कृतानुवषट्कृतान्जुहुत होत्रकाणां चमसा
ध्वर्यवः सकृत्सकृद्धुत्वा तीव्रस्याशीर्वतो ऽभ्युन्नीयोपावर्तध्वमिति संप्रेष्यति श्येनाय पत्वने स्वाहेति ७ एतैः पु
नरभ्युन्नीतान् जुहोति वषट्स्वयमभिगूर्ताय नमः इत्यनुवषट्कारां स्तृपंतां होत्रा मधोर्घृतस्येति कृतानन्

ता२

श्रीः
३४

मंत्रयते यथा चमसं चमसिनो भक्षयंति तेषां व्याख्यातो भक्षमंत्रः सन्नेषु नाराशंसेषु स्वं स्वं चमसमनुन्यंते त्रीं स्त्री
न्पुरोडाशशकलान्दक्षिणत उपास्यंति तत्कृत्वा प्राचीनावीता निकृत्वा षड्ढोतारं व्याख्याय दानप्रभृती न्प्रत्यायनां
तान्पिंडपितृयज्ञमंत्रान् जपंति तस्मिन्कृते वाममद्य सवितरित्येषामेके नांतर्यामपात्रेण सावित्रमाग्रयणाद्गृह्णाति
न सादयत्युपनिष्क्रम्य देवाय सवित्रेनुब्रूहि देवाय सवित्रे प्रेष्येति संप्रेष्यति कृत्वा नानुवषट्करोति न भक्षयति सूद्व
सात्रं सादयत्युपयामगृहीतोसि सुशर्मासि सुप्रतिष्ठान इत्येते नैव पात्रेणाभक्षितेन वैश्वदेवं कलशाद्वा स्रवंतं गृण्हा
त्येकया च दशभिश्च स्वभूत इत्येतस्यां शस्यमानायां प्रातर्युजौ विमुच्येथामिति प्रतिप्रस्थाताद्विदेवत्यपात्राणि विमुच्या
परया द्वारोपनिर्हृत्य मार्जालीये प्रक्षाल्य पूर्वया द्वारा प्रपाद्यायतनेषु सादयति प्रधावायद्वैः पृथिवीकृता पृथेत्येतस्यां
शस्यमानायामन्यतरतो मोदं प्रतिगृणाति मोदामो दइवो था मोदइवेति विपरीतमेके समामनंत्युक्थं वा चीदायेति शस्त्रं प्र
तिगीर्य सर्वत्र तृतीयसवने जपति शस्त्रं प्रतिगीर्य प्रहेमादत्ते चमसां श्चमसाध्वर्यवस्तेन प्रचरति यथा प्रातःसवने वैश्व
देवेन ८ इतिहि॰ नवमप्रश्ने तृतीयः पटलः ३ सौम्यस्य पात्रसंसादनप्रभृतीनि कर्माणि प्रतिपद्यते सौम्यं
चरुं निर्वपति तमासाद्याज्यस्यावदाय घृतस्य यजेति संप्रेष्यति वषट्कृते हुत्वा त्रेधा तिष्ठन्सौम्यस्य हस्तेन पूर्वमवदानमव

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि०सो०स्र० घतिमेक्षणेनोत्तरमुदङ्ङतिक्रम्याश्राव्यप्रत्याश्राविते सोम्यस्ययजेतिसंप्रेष्यतिवषट्कृते दक्षिणामुखस्तिष्ठन्दक्षिणार्धपूर्वार्धेजु
३५ होतिघृतस्ययजेतियथापुरस्तादन्यतरतःपरीज्यामेकेसमामनंतितमाज्येनाभिघार्योऽग्नीत्प्रत्याहरंतिसन्नोतएतद्घुतइहेत्य
वेक्षंतेतस्मिन्नात्मानंपरिपश्यंतेयआत्मानंनपरिपश्येदितासुःस्यादभिदर्दिंकृत्वायन्मेमनःपरागतमित्यवेक्षेतामथाग्नीध
कामोवाग्नीध्रीयाग्नीध्रोवालमन्नाघायसन्नान्नमघान्तेनप्राश्यशालाकाभिर्धिष्णियानाग्नीध्रोज्वलतोविहरतिनवगृहीतमा
ज्यमध्वर्युर्गृहीत्वाज्वलतोव्याघारयतिशेषमाज्यस्यकरोतिधारयंतिधिष्णियानुपयामगृहीतोसिबृहस्पतिसुतस्यतइत्युपां
शुपात्रेणपात्नीवतमाग्रयणाद्गृह्णातितंधिष्णियव्याघारणसंपातेनाज्येनश्रीणन्नसादयत्युपनिष्क्रम्याग्नीत्पात्नीवतस्यय
जेतिसंप्रेष्यत्यग्नाइपत्नीवाइतिवषट्कृतेजुहोतिकृताकृतानुवषट्कारउपांश्वनुवषट्करोतीत्येकेषामग्नीनेष्टुरुपस्थ
मासीदनेष्टःपत्नीमुदानयोद्गात्रापत्नीं संख्यापयोन्नेतर्होतुश्चमससमुख्यांश्चमसानुन्नयन्होतृचमसेध्रुवा
६ यावकाशंकुरुसंशाजानमुन्नयमातिरीरिचोदशाभिःकलशोमंक्षान्युन्नेतिसंप्रेष्यति ९ अंतरानेष्टारं श्री
धिष्णियंचाग्नीध्रोव्यवसृप्यभक्षयत्युपस्थवानेष्टुरासीनोनोपस्थआसीतयद्युपस्थआसीतक्लीबस्याद्धोतृ ३५
चमससमुख्यांश्चमसानुन्नयतिस्तुतशस्त्रेभवतःप्रज्वलयित्वाधिष्णियानग्निष्टोमस्तोत्रमुपाकरोत्यवि

स्वस्यनीवीरावित्रस्यनाभीःकुर्वाणाःसर्वेसकर्णप्रावृताभवंतियेसदस्याःसदस्यऋत्विजोयजमानश्चेत्येके
षांविश्वस्यतेविश्वावतोवृष्णियावतद्रत्कृञात्रापत्नींसंख्यापयत्यगंदेवान्यज्ञइतिपत्नीदक्षिणमूरुंनग्नंकृ
त्वंक्षणानाविष्कृत्यस्वाहाकृताःसमुद्रेष्ठाइत्यभ्यंतरमूरोरुदीचींपत्नीप्रन्नेजनीरूरुणोपप्रवर्तयतिसं
ख्यापनमुपप्रवर्तनंचात्तृतीयस्याःस्तोत्रियायाःक्रियतेत्वाद्विष्किलायमधुमांउतायमित्येतस्यांश्च
स्यमानायामुभयतोमोदंप्रतिगृणातिमदामोदइववमोदामोदइवेस्वाहावाद्वूर्ध्वंव्याहावात्सिद्धःप्रतिग
रोभूतमसिभूतेमाधाइतिप्रतिप्रस्थाताध्रुवमभिमंत्रयतेद्यावापृथिवीभ्यांत्वापरिगृह्णामीतिपरिगृ
ह्णातिविश्वेत्वादेवावैश्वानराःप्रच्यावयंत्वितिध्रुवंस्थानात्प्रच्यावयतिदिविदेवान्दृंहांतरिक्षेवयांसीति
हरतिध्रुवंध्रुवेणहविषावसोमंनयामसीतिहोतृचमसेध्रुवमवनयतिपरिधानीयायांशस्यमानाया
ं सकृच्छ्लायामादितोवाशस्त्रस्य १० मध्यदेशेंततोवाशस्त्रंप्रतिगीर्यहोतृचमसमध्वर्युरादत्तेचम
सांश्चमसाध्वर्यवश्चकृष्टशायजसोमानामितिसंप्रेष्यतिव्याख्यातश्चमसानांभक्षःसर्वभक्षानाप्यायनस्सादने
भवतोग्नीदौपयजानंगारानाहरेत्येतत्प्रभृतिपाशुकंकर्मप्रतिपद्यतेनानूयाजांतेस्विष्टकृज्जुहोतिनहृदयशूलेन

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰सो॰ चरंतियद्यन्नूबंध्याभवतिग्रहतेषुपरिधिषुसंस्रावेणाभिकृत्यहारियोजनेनचरंत्सुपयामगृहीतोसिहारियोजनइत्युं
२६ नेताद्रोणकलशेनहारियोजनंसर्वमाग्रयणंगृह्णातितंबद्धीभिर्धानाभिःश्रीत्वानसादयतिशीर्षन्नधिनिधायोपनि
ष्क्रम्येंद्रायहरिवतेनुब्रूहींद्रायहरिवतेप्रेष्येतिसंप्रेष्यतिधानाःसोमेभ्योनुब्रूहिधानासोमान्प्रस्थितान्प्रेष्येतिवा
हरीस्थहर्योर्धानाइतिविक्रम्यवषट्कृतेजुहोत्यनुवषट्कृतेहुत्वाहरतिभक्षंतंसर्वेसमशःप्रतिविभज्योन्नेतर्युपह
वमिष्ट्वस्ययजुषस्तेदेवसोमेतिचिश्चिषाकारंधानाभक्षयंतिसंदंश्यासंभिंदंतोधानानांनिम्नानिकुर्वंतोनिरवध
यंतआहवनीयस्याभामारयतेत्फत्तरवेद्यांधानानिधीव्योपवपंतिरथ्यैत्वापोषायेतिवादधिक्राव्णोअकारिषमित्या
ग्नीध्रागारेदधिद्रप्सान्भक्षयंत्येकधनपरिशेषान्यथाचमसंव्यालिव्यहरिणीदूर्वाःसंक्षोम्नायतीबीकृत्यस्तं
जनयित्वाप्सुधौतस्यसोमदेवतइतिरसमवघ्रेणभक्षयित्वाचात्वालेवनयंतियन्मआत्मनोमिंदाभूदितिमिंद
याहवनीयमुपतिष्ठंते ११ देवकृतस्येनसोवयजनमसिमनुष्यकृतस्येनसोवयजनमसिपितृकृतस्येनसो श्रीः
वयजनमस्यात्मकृतस्येनसोवयजनमसिपरकृतस्येनसोवयजनमस्येनसएनसोवयजनमसियच्चाहमे २६
नोविद्वांश्चकारयच्चाविद्वांस्तस्येनसोवयजनमसीतिप्रतिमंत्रमाहवनीयेशाकलान्भ्यादधत्स्कभाकवी

युवानासत्यादाधर्मणस्पती।सत्यस्यधर्मणस्पतेविसख्यानिसृजामहइतिसख्यानिविसृजंतेभिमृष्टेवेदेप
त्नीःसंयाजयंतिस्तीर्णेवेदेनवगृहीतमाज्यमध्वर्युर्गृहीत्वाधातारातिरित्यंतर्वेद्यूर्ध्वस्तिष्ठन्जुहोत्याहवनीयेनवस
मिष्टयजूंषिजुहोतियंकामयेतप्रमायुकःस्यादितिस्रुवेणतस्याजिह्मस्तिष्ठन्स्त्रुह्वींप्रश्नावेदंत्नीयप्रसवनं
कवीनामितिसंस्थितेजुहोतिप्रशास्तःप्रसुवेतिसंप्रेष्यतिसर्पतेत्याहप्रशास्तासंतिष्ठतेतृतीयसवनं १२
इतिहि॰नवमप्रश्नेचतुर्थःपटलः छ ४ अवभृथस्यतंत्रंप्रक्रमयतितत्रयावत्क्रियतेतद्व्याख्यास्यामोग्नीनन्वा
धायवेदंकृत्वाग्नीन्परिस्तीर्यपाणीप्रक्षाल्योलपराजींस्तीर्त्वायथार्थपात्राणिप्रयुनक्तिनप्रणीताःप्रणयतिनिर्वप
णकालेवरुणमेककपालंनिर्वपतियत्करूतूनाभिःसंयौत्यभिवासिनंआप्प्लेपंनिनीयसंप्रैषणप्रतिपद्यतेयदन्यदि
ध्माबर्हिषःपत्नीसंनहनाच्चतत्संप्रेष्यतियत्राग्याज्यग्रहणात्तत्कृत्वाप्रतिहत्यगार्हपत्यआज्यानिगृह्णातिसर्वाणिचतुर्गृ
हीतानिह्विर्वेपिभत्यलंकृत्यपुरोडाशमुत्तरंसेवभृथस्संसादयतिपुरोडाशमाज्यान्यौदुंबरीमधिषवणफलकेस्वरपां
स्तन्ऋजीषंचयत्किंचसोमलिप्तमन्यत्रचतस्भ्यःसोमस्थालीभ्यआग्रयणस्थाल्याउक्थ्यस्थाल्याआदित्यस्थाल्याध्रुव
स्थाल्याआयुर्दाअग्नेहविषोजुषाणइतिजुहोतियतरस्मिन्नग्नौश्रपतियेसमुत्तेवभृथेप्रस्तोतःसामानिगायेतिसंप्रे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰ सो॰ ३७

ष्यतिसहपत्न्यात्रिः सर्वैसाम्नोनिधनमुपयंत्युरुंहिराजावरुणश्चकारेतिचात्वालंगत्वावदंतिचात्वालाद्वाप्रयांतोव
दंत्यंतरेणचात्वालोत्करावुदंचोनिष्क्रामंतिसर्वादिशोवभृथयगमनमाम्नातंनोदीचेनसंचरेतवाइत्येकेषांमध्येदेशोद्धिती
यंसाम्नोनिधनमुपयंत्युरुंहिराजेतितृतीयंशतंतेराजन्भिषजः सहस्रमित्यपोदृश्वाजपाभ्यभिष्ठितोवरुणस्यपाशइत्युदकां
तमभितिष्ठंत्यपः प्रगाह्यतिष्ठंत्यवभृथेनचरंत्योढासुदेवतासूदकमुपवाज्यस्रुवाघारमाघार्यादुदकंत्रिः संमृड्ढीति र ग्नी
संप्रेष्यतिसंमृष्टेप्रस्तृणंप्रास्याग्नेरनीकमपआविवेशेतिस्रुच्यमाघारयतियथापसंस्रवंप्रवरंप्रवृणीते १३ तिष्ठे
त्येतावान्प्रवरोपबर्हिषः प्रयाजान्यजतिनोपभृतंसमानयंतेऽक्त्वंतावाज्यभागौताभ्यांप्रचर्यपुरोडाशाद्वरुणंयज
तिकृत्स्नंपुरोडाशमवदायाग्नीवरुणौस्विष्टकृतौयजत्यग्नीउदकंसकृत्संमृड्ढीतिसंप्रेष्यत्यपबर्हिषावनूयाजौय
जतिदेवौयजयजेतिपूर्वमनूयाजंसंप्रेष्यतियजेत्युत्तरमेनावत्क्रियतेयत्तेग्रावाचिच्छिदुः सोमराजन्प्रियाण्य
गास्वधितापरूंषि। तत्संधत्स्वाज्येनोतवर्धयस्वानागसोअधमित्संक्षयेम। यत्तेग्रावाबाहुच्युतोअचुच्यवुर्नरोयत्तेदु
दुर्दक्षिणेन। तत्तआप्यायतांतत्तेनिष्ट्यायतांदेवसोम। यत्तेत्वचंबिभिदुर्यच्चयोनिंयदास्थानात्प्रच्युतोवेनसित्मना। त्वया
तत्सोमगुप्तमस्तुनः सानः संधासत्परमेव्योमन्। अहाच्छरीरंपयसासमेत्यान्योऽन्योभवतिवर्णोअस्य। तस्मिन्वयमुप
हूतास्तवस्मआनोभजसदसिविश्वरूपइतिचतस्त्यभिरुदुंबरशाखयादध्नऋजीषमभिजुहोतिपंचभिः सप्तभिर्नवभिरे

श्रीः ३७

कादशभिस्त्रयोदशभिर्वऋजीषस्यस्रुचंप्रस्रिबिल्वासमुद्रेतेहृदयमित्यप्सुप्लवयत्यप्रक्षधौतस्यसोमदेवतइतियोभिहृना
मुच्चरतितमवघ्रेणभक्षयत्यपउपस्पृशतिवावभृथनिचंकुणेत्यवभृथंसंप्रविध्यंतिदेवीरापइत्युपतिष्ठंतेसुमित्रानइति
× मार्जयंति १४ उन्नेतर्वसीयोनउन्नयाभ्युदुत्येमधुमत्तमा गिरस्तोमासईरतेसत्राजितोधनसाअक्षितोतयोवाजयंतोर
थाइवकण्वाइवभृगवः सूर्याइवविश्वमिद्धीतमानशुरित्युन्नेतारंसंप्रेष्यत्युदेतप्रजामुतवर्चोदधानायुष्मान्रायउतय
ज्ञाअसक्षतगायत्रंछंदोनुसंरभध्वमथास्यामसुरभयोगृहेष्वित्युन्नेताहोतृप्रथमान्यजमानप्रथमावोन्नयतिप्रति
युतोवरुणस्यपाशइत्युदक्रांतंप्रतियौतिप्रत्यस्तोवरुणस्यपाशइत्युदक्रांतंप्रत्यस्यौदुंबरीः समिधोधारयंतोपामसोम ये
ममृताअभूमेतिमहीयांजपंतउन्नेतारंपुरस्कृत्याप्रतीक्षमायंतिपरोगोष्ठेमार्जयंतएधोस्येधिषीमहीत्याहवनीयेसमि
धोभ्यादधात्यपोअन्वचारिषमित्युपतिष्ठंतएवंपत्नीगार्हपत्येभ्याधायोपतिष्ठते १५ इतिहि॰ नवमप्रश्नेपंचमः पटलः ५
प्राग्वंशउदयनीयायास्तंत्रंप्रक्रमयतितस्याः प्रायणीययाकल्पोव्याख्यातोनूयाजसमिधमुपसन्नह्यतियस्याः स्था
ल्यांप्रायणीयंश्रपयतितस्यांसनिष्कासायांतेनमेक्षणेनश्रपयतिपत्नींसंनह्यतिनजुह्वामाज्यंगृह्णातियदिप्र
याजानभवंतिकृताकृताः प्रयाजाः पथ्यांस्वस्तिमुत्तमामाज्येनदेवतान्निरुप्यस्थालींनिष्कासंमेक्षणंचनिदधातिनप्रुवा
याः शेषंकरोतिकृत्स्नांसंतिष्ठतेनूबंध्यायास्तंत्रंप्रक्रमयतितस्यानिरूढपशुबंधेनकल्पोव्याख्यातोमैत्रावरुणीय
यजति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि० सू० ९ शामुपाकरोतितिस्रो वाद्विरूपां मैत्रावरुणीं द्विरूपां वैश्वदेवीं ॥ शितिपृष्ठां बार्हस्पत्यामित्युपाकृत्य मध्यतो वैश्व
३८ देव्या प्रचरत्याश्रुतप्रत्याश्रुते अथ पशुः शुभवत उच्चैरितराभ्यामनूबंध्यायाः पशुपुरोडाशं निरूप्य दैविका
नि हवींष्यनुनिर्वपति धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपतीति यथासमाम्नातं सोमस्थालीषु चरवः पयसि श्रप्यं छी
ते नूबंध्यायाः पशुपुरोडाशस्य दैविकाहविषां च समानं स्विष्टकृदिडं मैत्रावरुणीं पुरोनुवाक्यामन्वाह सं प्रेषश्च भवत्य
नूयाजांते स्वरुं जुहोति हृदयशूलेन चरति यथा पुरस्तान्मैत्रावरुणीमामिक्षामेके नूबंध्यायाः स्थाने समामनंति हविरा
हुतिप्रभृति १६ इडांता संतिष्ठते सदोहविर्धानानां प्रथमकृतान्ग्रंथीन्विस्रस्यौदीचीं हविर्धाने बाहिर्वेदिर्निर्वर्त्य यत्कु
सीदमप्रतीत्तमित्याहवनीयाद्दिमुपोषति प्राग्वं प्रोगार्हपत्यात्पत्न्येतं ॥ सधस्थपरितेदद्मीति तिसृभिर्धूममुद्यंतम
नुमंत्रयते विश्वलोप विश्वदाववस्य त्वासं जुहोमीत्यंजलिना सक्तून्प्रदाव्ये जुहुया घदिमिश्रामिव चरित्वा मन्यते पृथग
रणीष्वग्नीन्समारोपयते प्राज्ञिहितं गार्हपत्यं दक्षिणाग्निं ॥ शालामुखीयं गतश्रियस्त्ती यं प्राचीनमुदीचीनं वोदवसा
यविहारं ॥ साधयित्वोदवसानीयामिष्टिं निर्वपत्याग्नेयमष्टाकपालं पंचकपालं वा तस्योपांशु सर्वं क्रियत ओत्त श्री: ३८
मादनूयाजाद्रू विष्णो विक्रमस्वेति पूर्णाहुतिमेके उदवसानीयायाः स्थाने समामनंति सायावह्ने आक्रियन्प्रात्रेण
— — — — — पासंतिष्ठते तदेव सायमग्निहोत्रं जुहुयात्काल एव प्रातर्होमः संतिष्ठते ग्निष्टोमः १७ इति० नव

मप्रश्ने षष्ठः पटलः ॥ ६ ॥ उक्थ्यः षोडश्यतिरात्रोप्तोर्यामश्चाग्निष्टोमस्य गुणविकारा भवंत्युक्थ्येन पशुकामो यजेत
तस्याग्निष्टोमेन कल्पो व्याख्यातः पंचदश छंदिस दः क्रतुकरणं हुत्वेते नैव मंत्रेण मध्यमे परिधावभ्यंतरं ले पंनि
माहैंद्राग्नमुख्य द्वितीयं ॥ सवनीयमालभते तृतीयसवने धाराग्रहकाले आग्रयणं गृहीत्वोक्थ्यं गृण्हात्यग्निष्टो
मचमसाननुन्नयं ॥ स्त्रिभ्यश्चमसगणेभ्यो राजानमतिरेचयति सर्वं ॥ राजानमुन्नयमति रीरिचो दशाभिः कलशो
मृष्ठ्वान्युक्तेति चलुष्यत एतदग्निष्टोमचमसानां ॥ संप्रेषस्य यो यउत्तमः संस्थानं चमसगणस्तमुन्नयन्नेतत्सं
प्रेष्यत्यग्निष्टोमचमसैः प्रचर्य त्रिभिरुक्थ्यविग्रहैः प्रचरतो यथा पुरस्तादिंद्रावरुणाभ्यां त्वेति प्रथमे ग्रहणसा
दनो सं नमती इंद्राबृहस्पतिभ्यां त्वेति द्वितीय इंद्राविष्णुभ्यां त्वेति तृतीये षोडशिन वीर्यकामस्तस्योक्थ्येन कल्पो
व्याख्यातस्तस्य शुंठयाधीलो धकर्णया सोमं क्रीणाति सप्तदशच्छंदिसदः पात्र सं ॥ सादनकाले उत्तरं ॥ खरवादि
रं चतुःस्रक्ति षोडशिपात्रं प्रयुनक्ति क्रतुकरणं हुत्वे तेनैव मंत्रेण द्रोणकलशं ॥ रराटीं वोपस्पृशत्यैंद्रं वृष्णिं षोड
शिनि तृतीयं ॥ सवनीयमालभत आ तिष्ठ वृत्रहन्नथमित्येतेषामेकेन षोडशिनं गृण्हाति पुरस्तादुत्तमादुक्थ्य
पर्यायात्पूर्वयोः सवनयोर्द्रोणकलशाद्गृह्णाति सर्वै रुक्थ्यपर्यायैः प्रचरित आग्रयणात्तृतीयसवने १८
यस्मान्न जातः परो अन्यो अस्ति य आविवेश भुवनानि विश्वा ॥ प्रजापतिः प्रजया संविदानस्त्रीणि ज्योती

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰स्त॰१ ंषिसचतेसषोडशी॥ एषब्रह्मापस्त्वियइंद्रोनामश्रुतोगणे। अतेमहोविदयेशंसिषंहरी। यऋत्वि
३८ यः अतेवन्वेवनुषोहर्यतंमदं॥ इंद्रोनामघृतंनयोहरिभिश्चारुसेचते। श्रुतोगणआत्वाविशंतुहरिवर्प
संगिरइतिसर्वेष्वग्रहणेषुषोडशिनमभिमंत्रयतेच्छावाकचमसमुख्यांश्चमसानुन्नयन्नेकस्मैचमसग
णायराजानमतिरेचयतितैः प्रचर्यषोडशिनाप्रचरतिसमयाविषितेसूर्येहिरण्येनबर्हिर्भ्यांचषोडशि
नस्तोत्रमुपाकरोतिश्वेतमश्वंपुरस्ताद्धारयत्यरुणपिशंगंकृष्णंवाहिरण्यंसांप्रदायंस्तुवतेहरिवच्छ
स्त्रमुपरिष्टात्स्तोत्रियानुरूपाभ्यामोथामोदइवमदेमशामोदइवमथेतिव्यत्यासंप्रतिगृणात्यनुष्टुप्सु
सिद्धः प्रतिगरः शस्त्रंप्रतिगीर्यग्रहमादत्तेचमसांश्चमसाध्वर्यवउक्थशायजसोमानामितिसंप्रेष्यति
१९. इंद्राधिपतेधिपतिस्त्वंदेवानामस्यधिपतिमामायुष्मंतंवर्चस्वंतंमनुष्येषुकुर्विंतिषोडशिनंजुहो
तीद्रश्चसंम्राड्वरुणश्चराजातौतेभक्षंचक्रतुरग्रएतंतयोरनुभक्षंभक्षयामिवाग्जुषाणासोमस्यतृप्य श्रीः
त्वितिग्रहस्यभक्षयस्यादित्यवद्भूणेनचमसानामनुष्टुप्छंदसइतिभक्षमंत्रंसंनमत्यतिरात्रेणब्रह्मव ३८
र्चसकामस्तस्यषोडशिनाकल्पोव्याख्यातएकविंशतिछंदिसदोनऋतुकरणंजुहोतिनद्रोणकलशा

रराटीवोपस्थशाल्येनदेवयजुर्वदन्हविर्धानेप्रपद्यतएतावाऋतुकरणाःसारस्वतीमेषीमतिरात्रेचतुर्थीसवनीयामालभ
तेमेषमित्येकेषांषोडशिनश्चमसानुन्नयंस्त्रयोदशभ्यश्चमसगणेभ्योराजानमतिरेचयतितैः प्रचर्यरात्रिपर्यायैः
प्रचर्यत्कपयामगृहीतोसीद्रायत्वापिशर्वरायेतिमुख्यंमुख्यंचमसमुन्नयतिस्कतेशाखेभवतोहोतृचमसमुख्यान्
प्रथमानुन्नयतिमैत्रावरुणचमसमुख्यान्द्वितीयान्ब्राह्मणाच्छंसिसेचमेमुख्यांस्तृतीयानच्छावाकचमसमुख्या
ंश्चतुर्थान्सप्रथमेरात्रिपर्यायएवंविहितोद्वितीयस्तृतीयश्चरात्रिपर्यायस्तैः प्रचर्याश्विनस्यपात्रस्यसादनप्रभृ
तिकर्माणिप्रतिपद्यतआश्विनंद्विकपालंनिर्वपतितमासाद्यहोतृचमसमुख्यान्संधिचमसानुन्नयतिस्कतशस्त्रे
भवतः २० त्रिवृद्रथंतरंसंधिस्तोत्रमाश्विनंशास्त्रमुदितआदित्यआश्विनंपरिधायहोतृचमसमध्वर्युरादत्तेपुरोडाशं
प्रतिप्रस्थाताचादत्तेचमसांश्चमसाध्वर्यवोश्विभ्यांतिरोअह्नियानांसोमानामनुब्रूह्यश्विभ्यांतिरोअह्नियान्सो
मान्प्रस्थितान्प्रेष्येतिसंप्रेष्यतिसहसोमैःपुरोडाशंप्रतिप्रस्थातासर्वहुतंजुहोतिपंक्तिछंदसइतिभक्षमंत्रंसन्नमत्य
प्तोर्यामेणपशुकामस्तस्यातिरात्रेणकल्पोव्याख्यातःसंधिचमसानुन्नयंश्चतुर्भ्यश्चमसगणेभ्योराजानमिति
रेचयतिचत्वारश्चमसगणास्कतशस्त्रवंतोहोतुर्मैत्रावरुणस्यब्राह्मणाच्छंसिनोच्छावाकस्यचतेषांसंधिचमसैःप्रचर
णकल्पोव्याख्यातोतिच्छंदाश्छंदसइतिभक्षमंत्रन्नमत्यग्नीदौपयजानंगारानाहरेत्येतत्प्रभृतीनिपाशुकानिकर्माणिस
ंस्थः वसिष्ठसंस्थासुसमानानिक्रियंतआप्रतरग्निहोत्रात् २१ इतिहि॰न॰सप्त॰७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰ सू॰ १
४०

ॐ क्रतुपशावेकादशिनाश्च विकल्पंते तेषां समवाये विभवं नितंत्रमंगान्य विभवंति प्रत्यक्षार्थानि प्रति संस्कारमभ्यावर्त्त
येयथार्थमहोयूपाकृतिं कृत्वाग्निष्ठमयमानेकादशयूपानुपशयपात्नीवतोच्छिनत्त्येकयूपेनविकल्पते दशरथाक्षमग्नि
कादशोपरां रज्जुमीत्वातस्यां श्वनुर्विंशेनभागेनवेद्विमिमीतेप्रक्रमस्थानीयाभवत्याग्निष्ठं द्वाभ्यां रशनाभ्यांप
रिवीयेकादशिनीरशना अग्निष्ठे परिवीयवा सयति श्वोभूतआश्विनं गृहीत्वा यूपान्संमिनोति पूर्वेद्युः समानमेके
समामनंति तत्रमध्येरादानं परिलेखनोभ्यावर्तते दक्षिणमग्निष्ठात्परिलिख्योत्तरं परिलिखत्येवं व्यत्यासमुदगपवर्गान्रथा
क्षमात्राणि यूपांतरालानि भवंति वेदिसंमितां वाग्निनोत्तिसमानजातीयेनैकैकमनुसमेति कृत्स्नमेकैकमाजनप्रभृति दि
रशनामपवर्जयति प्रतियूपं स्वरवउपरसंमितां मिनुयात्पितृलोककामस्य रशनसंमितांमध्ये चसंमितां मनुष्यलोक
कामस्य चषालसंमितामिंद्रियकामस्य सर्वान्समानप्रतिष्ठाकामस्य येत्रयोमध्यमास्तान्समान्पशुकामस्य व्यतिष
जेदितरान्प्रजयैवैनं पशुभिर्व्यतिषजति यंकामयेत प्रमायुकः स्यादिति गर्तमितं तस्य मिनुयादुत्तरार्ध्यं वर्षिष्ठमथे
तरान्ह्रसीयसो दक्षिणार्ध्यं वर्षिष्ठं मिनुयात्स्वर्गकामस्याथेतरान्ह्रसीयसो ह्रसीयस आराग्रामभिचरतस्तेषामग्नि
ष्ठं वर्षिष्ठमथेतरान्ह्रसीयसो ह्रसीयसः समविस्त्राविणं वृष्टिकामस्य तेषामग्निष्ठं ह्रसिष्ठमथेतरान्वर्षीयसो श्री॰ ४०
वर्षीयसो व्यस्तत्येभ्रात्व्यवतो ह्रस्वदीर्घं व्यतिषजेद्यदिकामयेतविट्क्षत्रादोजीयसी स्यादिति येग्निष्ठाद्दक्षिणेता
न्वर्षीयसो मिनुयाद्यदि कामयेत क्षत्रं विश ओजीयः स्यादिति येग्निष्ठादुत्तरेतान्वर्षीयसो वर्षीयसो मिनुयात् २२ आया

मत उपराणि समानानि स्युस्तिर्यक् तोमध्यानि रशनाश्च प्रथिम्नश्च पात्नान्युपशयमंत्का द्वाभ्यां रशनाभ्यां परिवीयाद्ग्रेण
दक्षिणार्ध्ये यूपं निदध्याद्यद्यभिचरेदिदमहममुमामुष्यायणमिंद्रस्य वज्रेणाभिनिदधामीति प्रांचमुपशयंतिनिदध्यात्पशु
कालआग्नेयमसि तं शीर्ष्ण मग्निष्ठ उपाकरोति सारस्वतीमेषीमुत्तरतः सोम्यं बभ्रुं दक्षिणत एवं व्यत्यासं दक्षिणापवर्गान्
पौष्णं श्यामं शितिपृष्ठं बार्हस्पत्यं शिल्पं वैश्वदेवमैंद्रं वरुणमारुतं कल्माषमैंद्राग्नं संहितमधोरामं सावित्रं वा
रुणं पेत्वमुत्तमं यदि कामयेत योवगतः सोपरुध्यतां योपरुद्धः सोवगच्छत्विति ऐंद्रस्य लोके वारुणमालभेत वारुणस्य लोक ऐं
द्रं य एवावगतः सोपरुध्यते योपरुद्धः सोवगच्छति यदि कामयेत प्रजामुह्येयुरिति पशून्व्यतिषजेत् प्रजा एव मोहयति यदभि
वाहतो पां वारुणमालभेत प्रजा वरुणो गृह्णीयाद्दक्षिणत उदंचमालभते पवाहत आरण्यं पशुमाखुं वोपशये निर्दिशत्य सौते
पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्याद्यद्याखुस्ते पशुरिति श्रूयात्सर्वेषां प्रतिपशु बर्हिः प्लिवपाश्रपण्यः कुंभ्यो हृदयशूल्यो ग्रक्षशराखाश्च तं
त्रमग्नेर्हरणमग्निष्ठ उक्तम प्रयाजस्तथा पूर्वपरिवेषांततः संज्ञप्तहोमो रशनानामुदसनमुत्तरतः परिवेषो वपाश्रपणी नाम
नुप्रहरणमभिहोमो मार्जनं वरदानं च २२ तस्यतस्याभ्यावर्ततेमनोतावासर्वेषामंगानि समवत्तं च तस्यतस्यार्धर्चे व
स्ताहोमं जुहोतिसर्वेषां गुदैरुपयज उपयजति जाघनीभिश्च पत्नीः संयाजयंत्यन्वं ध्यावपायां कृतायामग्रेण शाला
मुखीयमध्ये नाभिमन्वकालं द्विरशनं पात्नीवतस्य यूपं संमायतस्मिंस्त्वाष्ट्रं सांडं लोमशं पिंगलं बहुरूपमुपाकरो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰ ख॰ ९ तिपर्यग्निकृतमुत्सृज्याज्येन शेषं संस्थापयेद्यदि कापेयी पश्वैकादशिनी स्यादभित आग्नेयमैंद्रोपश्रुभवतः सारस्व
४१ तः सौम्यः पौष्णो बार्हस्पत्यइत्युत्तरतो वैश्वदेवो मारुतसावित्रो वारुणइति दक्षिणस्तामेतां कापेया विदुस्तामेनामतिरा
त्रचरम आलभेत साहीनेषु लिंगसंयोगात्संनीयेतराभवत्युक्ता ऋषभो वशा वेहद् इत्युर्वीत्तो नद्धानिति गोनामभिर्व्याप
श्रून्प्रतीयात्स्वैरितरानेकदेवतेष्वनन्यदेवतत्व्यवे तेषु समानः पशुपुरोडाशो भवति भवति २४ इति हि॰ नवम॰ ९मः प
टलः ८ तस्य तस्याभ्यावर्तते। आयाम उपराणि। ऋतुपशवो ऐकादशिना श्च विकृत्यंते। त्रिवृद्रथंतरं संधिस्तोत्रं।
इंद्राधिपते धिपतिः। यस्मान्न जातः परो अन्यो अस्ति। उक्थ्यषोडशी। इडांता संतिष्ठते। प्राग्वंशाउदयनीयायाः। उत्ते
तर्वसीयो नः। तिष्ठत्येतावान्यवरः। अवभृथस्य तंत्रं। देवकृतस्यैनसः। मध्यदेशं ततो वा। अंतराधिष्ण्यर्थं। सौम्यस्यपा
त्रेस ंसादनप्रभृतीनि। एतैः पुनरभ्युन्नीतानां। जागतः पंथा आदित्याः। यास्ते विश्वाः समिधः। आदित्यारंभणं। पं
चभिराग्नीध्रीये। पुरोडाशानासाद्य। त्रैष्टुभः पंथा रुद्राः। अभिषवादि॥ २४॥ अभिषवादि पुरोडाशादित्यारंभणं
सौम्यस्यावभृथस्य प्राग्वंशउक्थ्यः ऋतुपशवोष्टौ ८ अभिषवादि मध्यदेशो रात्रिवृद्ध्रथंतरे चतुर्विंशतिः २४ श्री: छ हरि ॐ

श्री
४१

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ हिरण्यकेशीस्मार्तसूत्र ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=06.08.19 15:52
,TRANSFERRED=2019/08/06 at 15:59:24
,PAGES=28
,TYPE=STD
,NAME=S0001336
,Book Name=M-166-HIRVYKESHIY SMARTSUT MSS
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection